
Litteraturgranskningar

TORBJÖRN ARONSON: *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Stockholm: Norstedts 1990

Är det möjligt för en konservativ att vara övertygad demokrat? Frågan kan tyckas oförskämd med tanke på att olika slags konservativa partier sedan länge utgör betydande, ibland till och med dominerande inslag i våra västerländska demokratier. Från idéhistorisk synpunkt är emellertid frågeställningen inte alls märkvärdig och den väcks till liv vid läsning av Torbjörn Aronsons avhandling *Konservatism och demokrati*.

Demokrati och liberalt tänkande

I läroböcker är det brukligt att demokratiteori och demokratis idéhistoria flätas samman med liberalt eller vänsterliberalt tänkande. Det demokratiska styrelseskicket uppfattas underförstått som en institutionalisering av liberala idéer om jämlikt medborgarskap, tolerans mot oliktankande och yttrandefrihet. Även argumenten för den västerländska demokratin brukar hämtas från en i vid mening liberal idétradition. En kraftfull plädering kan då lämpligen utgå från upplysningstänkandets presumtion för jämlikhet parad med dess skepticism mot dogmer (jfr Barry 1990). Den exakta utformningen av argumentet kan varieras – tidvis har det exempelvis fogats samman med idén om samtycke som enda giltiga legitimitetsgrund – men uden är ändå tydligt riktad mot konservativt tänkande.

Under vårt århundrade har emellertid liberalerna själva placerat ett annat, mindre profilerat argument i förgrunden. Både hos John Rawls och Ronald Dworkin återfinns man tanken att neutralitet är en väsentlig ingrediens i ett rättvist samhälle (till vilket ett demokratiskt styrelseskick hör). Staten bör förhålla sig neutral till de olika drömmar om livet som vi individer kan tänkas bära på (se tex Larmore 1987). En variant av denna tanke är att det kollektiva beslutsfattandet bör

utformas som en neutral arena för olika åsiktsriktningar. Skillnaden är att det offentliga beslutsfattandet enligt denna senare variant inte behöver ålägga sig neutralitet som politiskt mål. Idén är enbart att statsmakten bör utformas som ett neutralt medel eller en neutral procedur. I Sverige och inom svensk statsvetenskap är detta resonemang förknippat med Herbert Tingstens tes om demokratin som överideologi (Tingsten 1945, speciellt s 57).

Syftet hos såväl Tingsten som Rawls och Dworkin är givetvis att påvisa att även icke-liberaler kan och bör sluta upp bakom de institutioner liberalismen förordar. Erbjudandet framställs som mycket generöst. Ingen skall behöva göra avkall på sina övriga grundläggande värderingar. Det är möjligt att, som Tingsten uttryckte det, vara demokrat och därjämte konservativ, liberal eller socialist. Dock bör det påpekas att Tingstens föreställning om demokratin som överideologi innebär att demokratin sattes före andra ideologier.

Neutralitetsargumentet kan synas vara genialt, och det skulle också kunna ge oss en rimlig tolkning av hur det kommer sig att demokratin idag de facto har blivit en överideologi. För egen del är jag dock skeptisk mot detta sätt att argumentera. Vid närmare analys tror jag att neutralitetsargumentet endast förmår övertyga den som anammar grundläggande liberala värderingar. Denna förmodan grundar jag på Brian Barrys granskning av neutralitetsdoktrinen i *How Not to Defend Liberal Institutions* (jfr Hampton 1989 och Raz 1990). Med sedvanlig pricksäkerhet har Barry påvisat begränsningen hos detta argument:

My guess is that the doctrine /of neutrality/ is usually offered for general consumption by people who have no use for it themselves (Barry 1990, 11).

I den mån antalet övertygade demokrater har ökat (och mycket talar väl för det), tror jag således också att det beror på att grundläggande liberala värderingar har vunnit ökad uppslutning.

Demokrati och svensk konservatism

En av förtjänsterna med Torbjörn Aronsons avhandling *Konservatism och demokrati* är att den lyfter fram dessa och liknande frågor om hur det demokratiska styrelseskicket kan rättfärdigas. Utgångspunkten är den ovan antydda tanken hos Tingsten. Aronson är liksom jag skeptisk mot överideologitesen, men hans invändning skiljer sig delvis från min. Inledningsvis framställs detta som en hypotes (där jag själv således ansluter mig till det första ledet men åtminstone inledningsvis hyser tveksamhet mot det andra).

En hypotes är . . . att tesen om överideologin bottenar i den traditionella liberalismens grundläggande föreställningar och att den konservativa och socialistiska anslutningen till demokratin skedde utifrån andra värderingar och postulat, och att denna anslutning inte var uttryck för en gemensam överideologi. (s9)

Någon fullständig prövning av denna hypotes är det inte fråga om, men som läsare är man gott och väl nöjd med den analys som utlovas. Vi är förhållandevis hemtama med hur diskussionen går när socialister och liberaler möts i debatt om demokratin. Mindre vanligt är att, som Aronson, intressera sig för konservatismens förhållande till demokratin.

Torbjörn Aronson tar således för sig uppgiften att undersöka demokratis plats inom konservativt tänkande. Han närmar sig problemet utifrån följande fundering eller undran: När de konservativa gör sig en egen bild av det ideala styrelseskicket, borde det då inte fungera så, att de mejslar ut detta styrelseskick mot bakgrund av och i linje med mer grundläggande föreställningar i det egna konservativa tänkandet? Och i den mån man som konservativ anammar det demokratiska styrelseskicket, så borde det väl hänga samman med vad slags konservatism man bekänner sig till?

Det visar sig snart att Aronson främst är intresserad av att analysera tänkandet hos konservativa politiker och han finner det lämpligt att studera partiledare för moderata samlingspartiet och dess föregångare. Av, som det tycks främst praktiska (materialmässiga) skäl kommer Aronson sedan fram till att det är fem av tio möjliga partiledare som bör analyseras, nämligen Ernst Trygger (under åren 1912–1930 ledare för högern i den första kammaren), Arvid Lindman (ledare för högern i den andra kammaren under åren 1913–1935 och ordförande i Allmänna Valmansförbundet 1912–1930), Gösta Bagge (ledare för Högerpartiet 1935–1944), Gunnar Heckscher (partiledare åren 1961–1965) och Gösta Bohman (partiledare 1970–1981). De som därmed utesluts från analysen är Fritiof Domö (1944–1950), Jarl Hjalmarson (1950–1961), Yngve Holmberg (1965–1970), Ulf Adelson (1981–1986) och Carl Bildt

(1986–). Möjligen med undantag för Hjalmarson har jag inget att invända mot detta förfarande.

För att ge närmare precision åt sin forskningsuppgift formulerar Aronson fyra olika delsyften (s 13). Han säger sig ha för avsikt att

- "rekonstruera och jämföra styrelsedoktriner hos svenska högerledare"
- "klargöra *sambandet* mellan de svenska högerledarnas uppfattningar om styrelseskicket och deras grundläggande föreställningar"
- "relatera de svenska högerledarnas styrelsedoktriner till den konservativa idétraditionen"
- "diskutera, på grundval av resultatet från ovan angivna undersökningar, den konservativa demokratis synens plats i statsvetenskaplig demokratiteori"

Det visar sig sedan att dessa fyra delsyften är mindre avgränsade från varandra än vad man i förstone får intryck av. När man väl får reda på innebörden av uttrycket "styrelsedoktrin", som inte är riktigt detsamma som "uppfattning om styrelseskicket", så visar det sig också att de tre första delsyftena hänger mycket nära samman.

Metodisk uppläggning och genomförande

Hur går då författaren tillväga för att genomföra sin uppgift?

Först av allt ger sig Aronson i kast med att införskaffa lämplig utrustning. För att lösa den förelagda uppgiften fordras något slags analysinstrument. Läsaren får följa med på en ganska mödosam färd innan hela verktygslådan föreligger, men i första hand handlar det om att etablera en distinktion mellan den *basala* och den *operativa* nivån hos en ideologi eller doktrin. Det första avser "grundläggande föreställningar om världen, samhället, människan, kunskapen, med mera" och det andra syftar på "ställningstaganden i konkreta politiska frågor" (s 27). Vidare gör Aronson en skillnad mellan två olika delar av den basala nivån, nämligen 1) Satser om verkligheten som fungerar som postulat, dvs metafysiska antaganden, vilka benämnes *ideologiska postulat* och 2) Satser om "värden som hänger nära samman med tankepremisserna och postulaten och som utgör viktiga normkällor för ställningstaganden i politiska frågor", vilka benämnes *grundläggande värderingar*.

För att närmare precisera dessa båda nivåer och samtidigt utveckla dem till användbara analysinstrument går Aronson fram längs två skilda vägar. När det gäller ideologins basala nivå förtäljer Aronson att han läst en hel massa litteratur om konservatism och ur denna litteratur vaskat fram ett antal grundläggande tankar och föreställningar som är kännetecknande för konservatismen. Analysinstrumentet liknar så långt ett antal påståenden och undersökningsuppgiften består i att fast-

ställa om dessa grundläggande tankar är viktiga eller ej för de fem högerledarna. När det sedan gäller den operativa nivån anknyter Aronson till modern demokrati-teori och tar över ett frågeschema utarbetat av Lennart Lundquist. I denna del liknar analysinstrumentet ett antal öppna frågor i en intervjuundersökning.

Med hjälp av detta påstående- och frågebatteri närmar sig Aronson sedan i tur och ordning Trygger, Lindman, Bagge, Heckscher och Bohman. Deras skrifter penetreras systematiskt och förhållandevis utförligt. När den analysen är avslutad i och med kapitel 8 kan man säga att de två första syftena är fullgjorda (med undantag för jämförelsen som utförs senare).

Vad kommer då Aronson fram till? Det skulle föra alltför långt att redovisa detta i detalj – det hör till genren idéanalys att merparten av resultatredovisningen sker under resans gång – men några grova drag skall lyftas fram.

Ernst Trygger var en inbiten anhängare av den författning Sverige var begåvad med i början av seklet. Balansen mellan dels kungamakt och riksdag, dels riksdagens båda kamrar uppfattades som genuina uttryck för den svenska nationens historiska erfarenheter, och detta styrelseskick hade visat sig kunna skänka stabilitet åt det svenska samhället. Trygger slöt således upp bakom den konstitutionella monarkin och bakom makt-delningläran.¹

Arvid Lindman förordade något slag av folkligt självstyre i enlighet med nationella traditioner. Han kännetecknades också av en pragmatisk hållning som betonar styrelsens instrumentella roll. Lindman kunde därför ganska lätt (jämfört med Trygger) förlika sig med övergången till parlamentarism och demokrati. *Gösta Bagges* tänkande påminde i mångt och mycket om Lindmans. En skillnad är dock Bagges mer "filosofiska" läggning, där det Aronson benämner kosmologin spelar en icke obetydlig roll.

Gunnar Heckschers syn på styrelseskicket liknar det typiskt liberala à la Tingsten. Konservatismen består här främst i en pessimistisk människosyn. *Gösta Bohmans* uppslutning bakom det demokratiska styrelseskicket får sin prägel av den starka betoningen av den enskildes frihet.

Avhandlingens tredje delsyfte – "relatera de svenska högerledarnas styrelsedoktriner till den konservativa idétraditionen" – träder i förgrunden i kapitel 9. I sin tidigare analys har Aronson kunnat konstatera att de fem högerledarna anammar och/eller betonar de tankar som kännetecknar konservatismens basala nivå i varierande utsträckning. Genom sin förtrogenhet med litteraturen om konservatism vet Aronson att det är brukligt att urskilja olika typer av konservatism vilka utmärks av att de lägger olika vikt vid de olika grundläggande före-

ställningar som hör samman med konservatismen. Med Aronsons egen terminologi kan man då säga att olika konservatismers basala nivå har olika grad av och olika slags överensstämmelse med den "rena" konservatismens basala nivå (= Aronsons eget analyschema). Med utgångspunkt från det tidigare analysinstrumentet kan man då, menar Aronson, konstruera en fruktbar typologi över skilda konservativa idéprofiler.

Härledningen av den "konservativa typologin" är inte alldeles enkel att följa, men resultatet blir sex olika typer som först och främst skiljer sig åt med avseende på vilket "ideologiskt postulat" som betonas. Den *feodala* konservatismen utgår från en speciell kosmologi. Den *historicistiska*, *traditionalistiska* och *paternalistiska* konservatismen betonar i stället en viss typ av samhällssyn, medan den *skeptiska* och den *pragmatiska* konservatismen har människosynen som grundläggande ideologiskt postulat. Övriga skiljelinjer åstadkommes genom att ge olika betoning åt olika "grundläggande värderingar". Skillnaden mellan den skeptiska och den pragmatiska konservatismstypen är exempelvis den att den förra i större utsträckning framhäver betydelsen av ägandet och en fast rättsordning, medan den senare utmärks av sin meritokratiska syn på ojämlikhet och en större betoning av naturliga kollektiv.

Tolkningen av de fem högerledarna kan, om vi till-åter oss viss brutalitet, ges följande sammanfattning:

Ernst Tryggers tänkande påminner om den *historicistiska konservatismen*. "Vill man hitta en någorlunda samtida konservativ ideolog med liknande inriktning är Heinrich von Treitschke, det wilhelmiska kejsardömetts främsta apologet, ett gott exempel." (s 248) *Arvid Lindman* och *Gösta Bagge* faller båda in under den *traditionalistiska konservatismen*.² *Gunnar Heckscher* placeras in under rubriken *pragmatisk konservatism* (det är hans syn på styrelseskicket som faller avgörandet). Heckscher liknas vid samtida engelska "torydemokrater" som MacMillan och finansministern RA Butler (s 254). *Gösta Bohman* är representant för den *skeptiska konservatismen*. Det noteras att Bohmans tänkande har vissa likheter med kristdemokratisk ideologi och en längre diskussion förs kring frågan om Bohman egentligen bör betecknas liberal. Aronsons slutsats är dock att Bohman står på fast konservativ grund även när han framhäver betydelsen av institutioner och värden som brukar förknippas med liberalt tänkande.

Skillnaden mellan de tre förstnämnda högerledarna och de båda senare är således att de äldre utgår från en viss samhällssyn medan de yngre lägger vikt vid människosynen.

I och med detta har Aronson fullgjort sitt tredje delsyfte och endast det fjärde – "diskutera, . . . , den konservativa demokratisynens plats i statsvetenskaplig de-

mokratiteori" – återstår. Avhandlingens avslutande kapitel, det tionde, ägnas åt just detta. Aronson återknyter här också till det tema som utgjorde avhandlingens upptakt. Först görs emellertid en systematisk jämförelse mellan de fem högerledarna. Systematiken tillhandahålls av tidigare angivna kriterier på demokrati och distinktionen form-innehåll.

Alla utom Trygger accepterar den *allmänna och lika rösträtten*. Även Trygger kan tänkas gå så långt, men det handlar då inte om någon principiell övertygelse om dess förtjänster. Kanske är det också tveksamt när det gäller Lindman, men dennes pragmatism gör det lättare (jämfört med Trygger) att acceptera den författningmässiga nymodigheten.

Både Lindman och Heckscher tycks vara principiella anhängare av *majoritetsprincipen*. Även Bagge och Bohman godtar den, men är angelägen att betona att den behöver korrektiv. Trygger är helt avvisande till att basera omröstningsmetoder på den "liberala" personlighetsprincipen.

Samtliga högerledare är anhängare av de *medborgerliga fri- och rättigheter* som är knutna till fri opinionsbildning (de försvarar dessutom andra rättigheter, som exempelvis äganderätten). Man kan emellertid ana att deras uppslutning (undantag Heckscher) inte har att göra med att de är "demokrater", dvs deras argument är inte av det slag som förs fram av Tingsten och Dahl, där opinionsfriheternas betydelse knyts till den politiska beslutsprocessen.

Vad gäller distinktionen *form vs. innehåll* är det speciellt Heckscher som utmärker sig. Han är en typisk representant för det liberala synsättet, medan de övrigas innehållsliga bestämningar är av ett mer tydligt konservativt slag.

I avhandlingen allra sista stycke återkommer författaren till sin polemik med Tingsten och sammanfattar då också sin egen syn på de demokratiteoretiska spörsmål som restes inledningsvis:

Visserligen är omfattandet av allmän och lika rösträtt, majoritetsprincipen och medborgerliga fri- och rättigheter som garanterar fri opinionsbildning och en gemensam nämnare för konservativa, liberaler och socialister. Men denna demokratiska överideologi omfattas *inte* på bekostnad av de olika ideologiernas respektive uppfattningar om det demokratiska styrelseskickets beslutsinnehåll. Bekännelsen till det demokratiska styrelseskicket har inneburit att en plattform för fredlig konfliktlösning skapats, men inte att en ideologisk konvergens uppstått. För att uttrycka förhållandet skulle man kunna travestera Herbert Tingstens tes: "Man är demokrat, *men därjämte* konservativ, liberal och socialist" med att istället säga "Man är konservativ, liberal och socialist, *men därjämte* demokrat". Konservativ, liberal och socialistisk demokratisyn vittnar med sina re-

spektive uppfattningar om demokratins beslutsinnehåll, om den faktiska spännvidden och spänningen inom västerländsk demokratisyn. (s287)

Det är således enligt Aronson möjligt att anamma demokratin utifrån vitt skilda ideologiska utgångspunkter.

Analysinstrumenten

Jag skall så småningom lyfta fram och problematisera det jag uppfattar som avhandlingens två centrala bidrag till diskussionen inom svensk statskunskap. Det finns emellertid ett par anledningar till att också särskilt uppmärksamma *hur* Aronson bygger upp sin analys. Som alltid är tillförligheten i det som hävdas beroende av hur argumenten utformas. Dessutom bör det noteras att Aronson utöver de mer substantiella bidragen även har ambitionen att ge vissa bidrag av metodisk art. Det handlar dels om det som i avhandlingen benämnes "analyschema", dels om en "konservativ typologi" som konstrueras med hjälp av det förstnämnda.

Min främsta invändning mot dessa analysinstrument riktar sig mot deras bristande precision och stringens (reliabilitet). Det är dock inte fråga om en efterlysning av precision för dess egen skull. Ett slags grundläggande stringens eller klarhet finns det alltid skäl att kräva av ett analysinstrument, men graden av precision bör vara underordnat det problem man avser att lösa (validitet är således viktigare). I detta fall är precisionen möjligen tillräcklig för att skilja ut olika sorters konservatism. Men även i det avseendet kan man vara tveksam, eftersom mätinstrumentet rymmer en del oklarheter. I ett annat avseende är emellertid analysinstrumentet definitivt otillräckligt, vilket kommer att framgå senare i denna anmälan: Den avsevärda ambition författaren uppvisar på det metodiska planet borde i större utsträckning ha varit styrd av en problemställning där gränsdragningen mot det liberala tänkandet ställts i fokus.

Min huvudsynpunkt skall här utvecklas med avseende på den del av analyschemat som täcker den *basala nivån*. Analysinstrumentet påminner därvidlag om ett antal påståenden som uttrycker typiskt konservativa grundföreställningar. Dessa grundföreställningar har samlats under följande åtta ämnesområden:

Ideologiska postulat

- B1) Kosmologin
- B2) Samhällets grundkonstruktion
- B3) Människosyn

Grundläggande värderingar

- B4) Metod för samhällsförändring
- B5) Naturliga kollektiv och institutioner
- B6) Hierarkier, olikhet och jämlikhet

B7) Ägande
B8) Rättsordning

Under exempelvis den sjätte rubriken utvecklas med några meningar den konservativa tanken att ojämlikhet som grundas på samhällets naturliga differentiering är rättfärdig.

Med denna konstruktion av frågeschemat är det många gånger oklart vad respondenten egentligen skall svara på. Ibland skall respondenten reagera på en viss tes, men andra gånger tycks det snarare handla om ett visst argument för en tes. Vad gäller komponenten B4 är det exempelvis osäkert om det primärt handlar om att förorda *gradualism* eller om det är viktigare att respondenten ansluter sig till ett *visst argument* för *gradualismen* (som då kan hämtas från t ex B2 eller B3).

Det är också oklart om respondenten har möjlighet att vara av helt avvikande mening, eller om Ja/Nej betyder att man betonar/betonar inte. När det gäller Heckschers syn på jämlikhet (B6) blir detta extra besvärligt, eftersom han tydligt säger nej till det typiskt konservativa synsättet, men samtidigt ger just denna komponent en central plats i den egna ideologin.

Dessutom visar det sig, att det under varje ämnesrubrik blandas empiriska påståenden med normativa. Påståenden om att ägande ger individen frihet, oberoende och trygghet eller att individuellt ägande skänker stabilitet åt samhället är således empiriska. Normkällorna är i dessa fall frihet m m respektive stabilitet, även om det i båda fallen även framgår att ägandet betonas. Det fordras ett stort mått av god vilja om man skall utläsa att de tre första komponenterna (de "ideologiska postulaten") handlar om metafysik och metaetik, medan de fem övriga ("grundläggande värderingar") handlar om instrinsikala och instrumentella värden.

Som jag ser det har det funnits två alternativ för författaren att åstadkomma den precisionen och den stringens jag efterlyser. Det alternativ som ligger närmast författarens eget tillvägagångssätt skulle innebära att man först i betydligt högre grad klargör vad som är intressant att mäta och därefter preciserar innebörden i det som påstås under varje ämnesområde.

Under rubriken *Kosmologin* kan man exempelvis nu urskilja tre olika påstående:

- B1a – Allt styrs av gudomlig försyn
- B1b – Det existerar en absolut moralisk ordning
- B1c – Det "materiella" baserar sig på religiös värld

Den typiskt konservativa kosmologin består således enligt Aronson av a) ett slags teism, b) en metaetisk uppfattning som antyder att moraliska omdömen kan vara

sanna eller falska och c) en idealistisk ontologi. Dessutom återfinner man ett påstående som inte alls har med kosmologi att göra, nämligen att religionen har en viktig social funktion (vilket senare dominerar i den empiriska analysen).

Och bakom rubriken *Samhällets grundkonstruktion* återfinner man ungefär följande teser:

- B2a – Samhället är historiskt framväxet
- B2b – Samhället är en organism
- B2c – Objektiva värden är ofta partikulära
- B2d – Social integration är av stor betydelse

Det handlar således om både ganska allmänt hållna och ideologiskt diffusa påståenden (B2a) och vissa förhållandevis drastiska teser (B2b).

Det alternativ jag själv hade föredragit skulle innebära att man istället riktar frågor med fasta svarsalternativ till respondenten.

Under rubriken "människosyn" kunde det då ha varit aktuellt att först särskilja ett liberalt svarsalternativ, som utgår från tanken att individen bör uppfattas som en autonom aktör. Alternativen till detta kan vara av flera olika slag: individen är i grund och botten en social varelse, en biologisk varelse, en religiös varelse etc. Vad gäller samhällssynen skulle svarsalternativen kunna utformas så att det är möjligt att avgöra i vad mån respondenten anammar ett atomistiskt eller mekanistiskt synsätt av det slag vi finner hos exempelvis Thomas Hobbes eller om respondenten tenderar åt ett mer organiskt synsätt (jfr Björklund 1976, som urskiljer ett par varianter av respektive synsätt). Vid sidan av – eller kanske i stället för – dessa båda frågeställningar anser jag att det också hade varit fruktbart att precisera *en* fråga som beslyer skillnaden mellan dem som betonar människosynen och dem som lägger vikt vid samhällssynen. Och det förefaller som om denna skiljelinje skulle kunna avläsas genom att ställa frågan om de olika politikernas *etiska* tänkande är individualistiskt eller om det rymmer inslag av kollektivism.

Min egen osäkerhet är störst beträffande rubriken "kosmologi" och jag undrar främst över om detta alls är en intressant analyskategori i detta sammanhang. Jag tror emellertid att det även här hade varit möjligt att urskilja olika svarsalternativ. För egen del går tankarna osökt till Dostojevskijs berättelse om storinkvisitorn i *Bröderna Karamasov*. I det nattliga mötet mellan biskopen (storinkvisitorn) och den fångslade Kristus skildras mycket dramatiskt hur två skilda "kosmologier" ställs mot varandra. Den konservativa kosmologin, som är tydligt besläktad med storinkvisitorns tänkande, tycks lägga vikt vid idén om syndafallet och därmed förbundna föreställningar om människans skröplighet. En

alternativ, "liberal" kosmologi kunde då kanske utformas med utgångspunkt från berättelsen om hur Jakob vid Jabboks vad tilltvingade sig en välsignelse (och som biprodukt dessutom förärades det nya namnet Israel) genom brottningskamp mot Gud. Kärnan i den berättelsen är då att människan, trots sin skröplighet, ändå är myndig att själv välja inriktning på sitt liv.

För egen del framstår det emellertid som mer naturligt och fruktbart att anknyta till aktuella diskussioner om skilda slag av metaetik. Den intressanta skiljelinjen synes nämligen gå mellan dem som hävdar att det finns en i någon mening objektiv moral, som då eventuellt också kan upptäckas av oss människor, eller om moral är något i grunden icke-kognitivt, som då möjligen kan skapas, konstrueras och väljas av oss människor (jfr Walzer 1987 och MacNaughton 1988).

Jag skall inte ytterligare utveckla någotdera av dessa båda alternativ. Som recensent har man möjlighet att göra det bekvämt för sig och låta sig nöja med enbart en negativt formulerad kritik. Det konstruktiva och mödosamma arbetet överlättes således till författaren. Min bestämda övertygelse är emellertid att vilket som helst av dessa båda alternativa tillvägagångssätt hade varit att föredra. I båda fallen tror jag nämligen att författaren hade tvingat sig själv att tänka igenom ytterligare en gång vad det är som är riktigt intressant att belysa.

Aronsons nästa mer ambitiösa bidrag till metodverstan är en typologi över olika slags konservatism. Det resonemang som motiverar tillvägagångssättet för att konstruera denna typologi har i allt väsentligt återgivits här ovan (det ryms inom ett par stycken, se s 238). Min invändning mot detta analysinstrument har också redan förts fram: Författarens tankegång är helt enkelt svår att följa. De sex idealtyper som konstrueras framstår inte som orimliga, men för läsaren står det inte alls klart varför idealtyperna blir just dessa sex och varför det blir just sex. Givetvis har oklarheten i detta avseende sin grund i de oklarheter som berörts tidigare i detta avsnitt, dvs de som förs in i avhandlingen vid konstruktionen av konservatismens basala nivå.

Utöver detta finns en del andra, smärre metodproblem som här enbart skall noteras. En första fråga gäller valet av analysobjekt. Givet att avhandlingens övergripande problemställning handlar om kopplingen mellan konservativt tänkande och demokratisyn, framstår fokuseringen på partiledare som allt annat än självklar. Författaren motiverar här sitt val av inriktning med ett resonemang som innehåller två olika teser (s 12): 1) Det är osannolikt att en partiledare kan ändra sina grundläggande föreställningar och ändå sitta kvar som partiledare. 2) Man kan anta att det hos ledande politiker finns ett samband mellan grundläggande föreställningar och konkreta ställningstaganden. Mot detta skulle man

kunna hävda att det för en partiledare snarast är viktigt att inte ändra sina konkreta ställningstaganden och att just ledande politiker har att ta politiska hänsyn och att sambandet mellan grundläggande föreställningar och konkreta ställningstaganden därmed tenderar att tunnas ut.

I övrigt kan mina invändningar mot flera av de metodologiskt orienterade resonemangen i avhandlingen underordnas en och samma synpunkt. Jag har här främst i åtanke avsnittet om idéanalytisk metod (s 21–24), avsnittet *Val av analysnivå* (s 25–27) och konstruktionen av den del av analysformatet som berör styrelsedoktrinens operativa nivå (s 40–43). Författaren visar här enligt min mening en alltför stor osjälvständighet gentemot tidigare forskare och auktoriteter. Felet är inte att man drar nytta av andras tankemödor. Det skall man göra. Man bör dock göra deras bidrag till sina egna åtminstone i så måtto att man utformar egna argument och tänker igenom hur andras bidrag bäst kan utnyttjas. I en avhandling vill man först och främst följa författarens egen tankegång!

Avhandlingens huvudresultat

Vid sidan av repliken till Tingsten består huvudresultatet i avhandlingen av en analys som ger oss en bild av svensk konservatism (eller åtminstone av det politiska tänkandet hos fem viktiga representanter för svensk konservatism) och särskilt då dess (deras) syn på samhällets styrelse. Om man tillåter sig att skala bort en hel del av de distinktioner författaren bistår med, kan man förhållandevis enkelt sammanfatta det centrala budskapet i *Konservatism och demokrati*.

De fem högerledarna skiljer sig från varandra dels i fråga om typen av konservatism, dels i fråga om synen på demokrati. Vad gäller typen av konservatism utgår Aronson från en skillnad mellan den som lägger vikt vid samhällssynen och den som betonar människosynen. För egen del vill jag uttrycka samma distinktion med ett annat begreppspar. Sålunda skiljer Bohman och Heckscher ut sig som *etiska individualister* (alla värden knyts ytterst till individer), medan Trygger, Lindman och Bagge uppvisar mer eller mindre (Trygger mer) inslag av *kollektivism* i detta avseende. Vad gäller inställningen till demokrati är det enbart Trygger som på principiella grunder är *motståndare* till demokratin.

Av de övriga synes det som om Lindman, Bagge och eventuellt också Bohman kännetecknas av att de accepterar demokratin, medan Heckscher och kanske också Bohman kan betecknas som principiella anhängare av demokratin. Enligt författarens analys är (eller blir) emellertid alla utom Trygger *anhängare* av det demokratiska styrelseskicket.

TYP AV KON- SERVATISM	INSTÄLLNING TILL DEMOKRATI	
	Anhängare	Motståndare
Individualism	Heckscher Bohman	
Kollektivism	Lindman Bagge	Trygger

Redovisningen av de fem partiledarnas tänkande framstår för mig överlag som tillförlitlig. Aronson har gott grepp om hur de har resonerat i olika frågor och sammanfogningen till en helhetsbild ter sig också för det mesta som rimlig. Det finns emellertid en punkt där jag inte tycker att avhandlingen är riktigt övertygande. Om man som läsare fokuserar intresset på hur Heckscher bäst skall förstås upptäcker man en del besynnerliga tolkningar. Man slås också av att analysen då och då ger ett yligt intryck.

Det är närmare bestämt två problem som inte penetreras på ett riktigt tillfredsställande sätt. Jag menar för det första att Aronson tenderar att undanskymma det faktum att Heckschers demokratisyn är distinkt annorlunda än det sätt att uppfatta demokratin som Lindman och Bagge men också Bohman representerar. Att döma av Aronsons egen framställning tycks det mig uppenbart att Heckscher är den ende av högerledarna som själv utvecklar några principiella argument för demokratin. De tre andra "demokratiska" högerledarna karakteriseras av att de accepterar demokratin. Jag är för det andra inte heller övertygad om att Heckscher gör skäl för benämningen konservativ. Av det som går att utläsa från avhandlingen är det mycket som talar för att Heckscher bäst bör förstås som en socialliberal tänkare.³

Vid analysen av Heckschers demokratisyn antyds som jag ser det två skilda preciseringar av ett välkänt argument för demokratin. Argumentet går ut på att demokratin är att föredra därför att det är en *rättvis procedur*. I den ena varianten betonas *jämlikhetsidén*. Demokratin uppfattas då som en procedur där ingen diskrimineras (anonymitetskriteriet). I den andra varianten betonas istället *neutraliteten*. I en demokrati görs ingen skillnad mellan olika förslag. Mer explicit ut sägs också att demokratin är att föredra därför att den ökar möjligheten att fatta kloka beslut (se citat s203). Någon motsvarighet till dessa typer av argument går helt enkelt inte att finna hos de övriga partiledarna.

Vad drar då Aronson för slutsats av detta? Å ena sidan poängteras helt korrekt att Heckscher är den ende som anammat Tingstens demokratisyn. I avsnittet "Den rekonstruerade styrelsedoktrinen" (s203 ff) och i den engelska sammanfattningen (s291) karakteriseras å

andra sidan Heckschers demokratisyn genom en anspelning på Churchills berömda formulering om att demokratin är den minst dåliga av alla styrelseskick. Jag ifrågasätter starkt om det verkligen är träffande att karakterisera Heckschers syn på demokratin genom formuleringen "Democracy is the least evil form of government". För mig framstår detta snarast som ett krystat försök att göra Heckscher mindre avvikande än han i själva verket är.

Vad gäller Heckschers, av mig här ifrågasatta, konservatism är tanken i avhandlingen att Heckscher företräder en konservativ människosyn. Han företräder som det heter en "nyanserad pessimism" vad gäller människans förmåga. Mot denna tanke skulle jag vilja anföra följande:

i) Författaren påtalar själv i avsnittet om *Hierarkier, olikhet och jämlikhet* (s185) att Heckscher snarast anknyter till ett liberalt jämlikhetstänkande som är "mer individcentrerad än konservatismens". Det finns inget spår av de typiskt konservativa resonemangen om den naturliga differentieringens berättigande.

ii) Även Heckschers sätt att resonera om nationen och naturligt framvuxna institutioner och kollektiv framstår som *atypiskt* för en konservativ. Heckscher förordar *samverkan mellan individer*, vilka "har en okränkbar rätt att råda över sig själv" (s183). Hos Heckscher kan man nästan ana ett slags universalistisk integrationstanke (solidaritets- eller broderskapstanke). Han menar visserligen att dess implementering måste ske stegvis, med början i mindre sammanhang.

Det finns sedan ett par tankar som skulle kunna anföras som stöd för författarens tolkning.

iii) Den ena, som tillskrivs Heckscher men också finns hos de andra, är påståendet att "Utopister och perfektionister utgör ... en samhällsfara" (s179). Frågan är emellertid om en sådan fras (som i det aktuella fallet avsåg "efterföljare av Mao och Marcuse") ger något stöd åt avhandlingsförfattarens tolkning. Här efterlyser man som läsare en mer energisk idéanalys. Även författaren borde här ha ställt ett antal följdfrågor till sitt material:

Vad innebär egentligen ett sådant påstående? Säger det något mer än att man bör vara försiktig när man vidtar förändringar? Räcker det verkligen för att beteckna Heckscher som konservativ, att han definierar konservatism som "en viss mistänksamhet mot nya uppslag och en benägenhet att ta det säkra före det osäkra" (s180)? Skulle man förresten inte lika gärna kunna tolka ett sådant uttalande från Heckscher som en allmän fras som är gångbar inom ett konservativt parti, ungefär som man inom socialdemokratin gärna strör formuleringar om solidaritet?

iv) Den andra tanken som används för att under-

bygga idén om Heckschers konservativa människosyn handlar om tilltron till det "sunda, praktiska, förnuftet" (s 179), vilket på ett annat ställe i avhandlingen ställs i motsats till det teoretiska förnuftet. Min undran vad gäller denna tanke är lika som den jag anförde vad gäller "utopister och perfektionister". Jag skulle önska att författaren i dessa och i en hel del andra fall hade följt sin egen metodiska förhållningsregel om att inte låta sig nöja med att analysera idéerna på "textplanet" (s 25 ff).

Vad gäller föreställningen om ett sunt förnuft som står i motsats till det teoretiska förnuftet blir man också fundersam över det faktum att inte akademikern Torbjörn Aronson tycks reagera. I framställningen antyds inte med ett enda ord att författaren ställt sig en fråga av följande slag: Hur förhåller sig denna konservativa tanke till den förnuftstanke som vi själva representerar när vi samlas till ett vetenskapligt seminarium? Den retoriska udden i frågan är helt avsiktlig. Jag anser nämligen att en inträngande och klargörande idéanalys bör innehålla element av idékritik eller, om man så vill, intellektuell moralism.⁴ För vetenskapsmannen Aronson tycker jag emellertid att det åtminstone borde framstå som angeläget att undersöka i vad mån den konservativa kunskapssynen förutsätter inslag av antiintellektualism: Ett sådant intryck kan man lätt få av Aronsons presentation, även om det inte nödvändigtvis behöver vara så. I princip är det nämligen möjligt att göra en motsvarande distinktion *inom ramen för* ett vetenskapligt förhållningssätt. Många filosofer som hämtar inspiration från Aristoteles försöker ju etablera betydelsen av något som brukar betecknas *omdöme*, vilket inte låter sig fångas in i termer av principer eller regler (t ex Larmore 1987). Diskussionen brukar då handla om huruvida det är möjligt eller ej att formulera dygder som generositet och mod med hjälp av "teoretiska" principer.

Mina invändningar mot tolkningen av Heckscher utmynnar i en undran om det är möjligt för en konservativ att positivt förorda (inte enbart acceptera) demokratin och ändå fortfarande vara konservativ. *Finns det något genuint konservativt sätt att argumentera för den liberala idén om politisk jämlikhet?* Eftersom avhandlingsförfattaren inte har kunnat övertyga mig om att det ges utrymme inom konservatismens ram att sluta upp bakom det Tingsten benämnde "principiell demokrati" infinner sig också ett följdproblem: Är det över huvud taget rimligt att tala om en konservativ demokratisyn? Och vad är egentligen meningen med det avsnitt som går under rubriken "Konservativ demokratisyn" (s 276 ff)? Handlar det om ett slags minsta gemensam nämnare för alla konservativa som anammar demokratin?

Nytt ljus över Tingstens tes?

Detta för oss naturligen över till avhandlingens behandling av Tingstens tes om demokratin som överideologi. På avhandlingens första text sida förs ett resonemang om att västerländsk demokratisyn i statsvetenskaplig litteratur har kommit att identifieras med *liberal* demokratisyn. Det senare förknippas i sin tur med Herbert Tingstens välbekanta föreställning om demokratin som "överideologi".

Aronson påstår här i korthet att Tingstens tes bygger på ett *empiriskt faktum* snarare än på en "djuggående analys av utifrån vilka föreställningar företrädare för dessa ideologier bedömer och värderar det demokratiska styrelseskicket". Författaren går sedan vidare och formulerar den hypotes (som egentligen är två hypoteser) som tidigare citerats. Aronsons förmodan är 1) "att tesen om överideologin bottnar i den traditionella liberalismens grundläggande föreställningar" och 2) "att den konservativa och socialistiska anslutningen till demokratin skedde utifrån andra värderingar och postulat, och att denna anslutning inte var uttryck för en gemensam *överideologi*" (s 9). Avhandlingen knyts sedan ihop på ett förtjänstfullt sätt genom den redan citerade avslutningen. Om jag förstått saken rätt är innebörden av Tingstentravestén – "Man är konservativ, liberal och socialist, men därjämte demokrat" – att författaren anser att hypotesen har bekräftats. Frågan är om vi kan godta detta.

För egen del har jag inte funnit anledning att ändra uppfattning. Jag ger således fortfarande författaren enbart delvis rätt (punkt 1). Mot bakgrund av den synpunkt jag har framfört rörande analysen av Heckschers tänkande skulle jag vilja påstå att författarens slutsats döljer en betydelsefull del av sanningen. Min invändning är emellertid inte beroende av hur tolkningstvisterna rörande Heckscher avlöper. Vi kan även liksom författaren välja att vara generösa mot Lindman, Bagge och Bohman och betrakta dem som hörande till kategorin konservativa demokrater tillsammans med Heckscher. Den rimliga slutsatsen är dock att just dessa utmärks av att de har "tunnat ut" sin konservatism och i stället tagit över mer eller mindre av den liberala tankegodset. *Är det inte i själva verket så att man är konservativ och därjämte demokrat endast om man är en konservativ som anammat en hel del liberala idéer?*

Tvärt emot författaren tror jag alltså, att de har rätt som hävdar att vårt århundrade präglas av ett betydande mått av ideologisk konvergens, åtminstone vad västerlandet anbelangar. I vissa avseenden är det helt enkelt så att liberalismen har segrat. Vad gäller sådant som demokrati och mänskliga rättigheter är de flesta av oss liberala tänkare, vare sig vi i övrigt uppfattar oss som socialister eller konservativa.

Jörgen Hermansson

Noter

- ¹ En smärre invändning mot analysen av Tryggers tänkande skall här noteras. Tolkningen av dennes legalism är både märklig och ytlig. Trygger tillskrivs en sorts truistisk tanke när idén att styrelseskicket bör utformas i enlighet med "författningens anda och bokstav" sätts upp som en förutsättning för den goda styrelsen. Samtidigt missar Aronson att ställa frågan vad denna legalistiska tanke står för. Själv anar jag att Trygger ger uttryck för en icke-liberal idé om legitimitet av ungefär det slag Theodore Lowi (1979) för fram under etiketten "juridisk demokrati".
- ² Jag har här en undran när det gäller tillämpningen av typologin. Om man går igenom analysen av Gösta Bagges tänkande får man ibland känslan av att han påtvingas ett alltför stort släktskap med Arvid Lindman. Bagge är den av partiledarna som i någon mån betonar "kosmologin" (se s 160), vilket skulle kunna tala för att han borde ha givits etiketten feodalt konservativ. Man har under alla omständigheter svårt att komma ifrån att Bagges tänkande inte riktigt stämmer in på traditionell konservatism.
- ³ Möjligen är inte heller sista ordet sagt när det gäller tolkningen av Bohmans tänkande. Aronson argumenterar för att man inte bör ta Bohman på allvar när denne själv påstår sig vara liberal. Men frågan är om inte Bohman är liberal i ungefär samma bemärkelse som exempelvis Robert Nozick. Det handlar i så fall om ett slags "rättsliberalism" som skiljer sig betydligt från den socialliberalism Rawls och Dworkin representerar.
- ⁴ En självklar förebild är givetvis Tingstens idéanalytiska arbeten. Bland samtida statsvetare bör i synnerhet Brian Barry framhållas. Etiketten "intellektuell moralism" förekommer i Eliaeson 1982, 34, not 9, men andemeningen tycks där vara att själv distansera sig från genren och kanske till och med förse den med en förklenande benämning.

Referenser

- Barry, Brian 1990. "How Not to Defend Liberal Institutions", *British Journal of Political Science* 20, 1-14.
- Björklund, Stefan 1976. *Politisk teori* (Stockholm: Aldus)
- Dostojevskij, Fjodor. *Bröderna Karamasov* (Stockholm: Aldus/Bonniers, 1970), Första volymen, s 280-300).
- Eliaeson, Sven 1982. *Bilden av Max Weber. En studie i samhällsvetenskapens sekularisering* (Stockholm: Norstedts)
- Hampton, Jean 1989. "Should Political Philosophy Be Done without Metaphysics?" *Ethics* 99 (4/1989), 791-814.
- Larmore, Charles E 1987. *Patterns of Moral Complexity* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Lowi, Theodore, J 1979 (1969). *The End of Liberalism* (New York: Norton).
- MacNaughton, David 1988. *Moral Vision. An Introduction to Ethics* (Oxford: Basil Blackwell).
- Raz, Joseph 1990. "Facing Diversity: The Case of Epistemic Abstinence", *Philosophy and Public Affairs* 19 (1/1990), 3-46.
- Tingsten, Herbert 1945. *Demokratiens problem* (Stockholm: Norstedts).
- Walzer, Michael 1987. *Interpretation and Social Criticism* (Harvard University Press).
- BJÖRN FRYKLUND och TOMAS PETERSON: 'Vi mot dom.' *Det dubbla Främlingskapet i Sjöbo*. Cescic Studies in International Conflict 2. Lund: Lund University Press 1989.

Folkeafstemningen i Sjöbo gav genlyd, også uden for Sverige's grænser. Her rokkedes ved billedet af den harmoniske svenske model, hvor man skulle være gået fra ideer til idyl, og hvor man effektivt og gnidningsfrit kunne løse sociale problemer.

Dette er i store træk også perspektivet i Fryklunds og Petersons tolkning. Som titlen viser, lægger forfatterne stor vægt på en sondring mellem vi og de andre. 'Vi' er Sjöbo-samfundet. Men 'vi' står også for den enkle livsform, der karakteriserer de simple vareproducenter - landmændene, de små selvstændige i byerhverv og lønmodtagere i småvirksomheder. 'Dom' er naturligvis flyttingene. Men 'dom' står også for centralmagten, storskaligheden, partierne, Stockholm og hele det svenske system.

Afstemningens nej til flytninge, ser forfatterne derfor som andet og meget mere end et nej til 15-20 fremmede. Det er systemet, der blev gjort op med. Forfatterne opfatter afstemningen som en populistisk protest. Men ikke som en protest fra et stabilt, konservativt landbosalbund. En vigtig pointe er, at de simple vareproducenter er udsat for et økonomisk pres, og at deres tilværelse er al andet end stabil. Netop den pressede ustabile situation er med til at fremkalde protesten.

Den populistiske tolkning giver også en anden negativ afgrænsning: Forfatterne er stærkt skeptiske mod tolkninger, der søger rødderne til afstemningsresultatet i 1930'ernes højreradikalisme. Om ikke andet er det meget lang tid siden, og nye generationer er kommet til. Og der mangler belæg for at den forgangne højreradikalisme skulle have reproduceret sig, så den sidst i 1980'erne kunne føre til en protest vendt mod flyttingene.

Spørgsmålet bliver derefter forfatterens belæg for deres egen tese. I sig selv er tesen både fascinerende og nærliggende. I sig selv kunne 15–20 flygtninge næppe betyde alverden og det er formodentligt helt rigtigt at lægge vægten på et bredere perspektiv. De 15–20 har sikkert i høj grad haft symbolværdi.

I al væsentligt består forfatterens materiale af to dele. De gennemfører en økologisk analyse af afstemningsresultaterne i kommunens 14 valgdistrikter. Og de fik umiddelbart efter afstemningen gennemført en postenquete blandt vælgerne således at analysen kunne føres ned på individniveau. Dokumentationen for materialeindsamlingen og analysemetoderne er velgørende omhyggeligt beskrevet.

Anmelderen har dog svært ved at se helt store forbindelse – positiv eller negativ – mellem den økologiske analyse og den populistiske tolkning. De variable der indgår er udover afstemningsresultatet, resultater fra kommunal- og riksdagsvalg samt nogle basale sociostrukturelle karakteristika ved valgdistrikterne (bebyggelsestæthed, andel af pendlere, antal landbrugere etc.). Intet af dette siger noget om, hvorvidt de der stemte nej gjorde det ud fra det ene eller andet motiv – oprør mod centralmagten, racisme eller simpel opslutning bag lokale politikere. Derimod søger forfatterne at sige en del om, hvor meget afstemningen gavtede eller skadede forskellige partier. Et vigtigt resultat er således, at virkningerne i det store og hele forblev lokalpolitiske uden afsmitning til rigspolitikken. Og et andet, at forløbet kostede moderaterne dyrt, fordi partiet ikke formåede at placere sig hverken som et klart ja- eller et klart nej-parti.

I enquete-undersøgelsen kommer man en del tættere på vælgerens motiver. De udspurgte blev nemlig bedt om at begrunde, hvorfor de stemte som de gjorde. En god del af svarene har relevans for forfatterens vi-dom perspektiv, f. eks. begrundelser der udtrykker opslutning bag den lokale politiske lederskikkelse og modstand mod Stockholm. Den del af forfatterens tolkning forekommer anmelderen at være velbegrundet. Men der er et spring fra et vi-dom perspektiv til den specielle udlægning, der knytter dette perspektiv sammen med den simple vareproduktion, krisen for det enkle liv på landet etc. Og dette spring synes ikke at være begrundet i data, men snarere en tolkning der apriori lægges ned over data.

Vi-dom karakteriserer ikke blot bønder eller det urbane småborgerskab. 'Vi-dom perspektivet' er formodentligt fælles for alle stærke grupper og kollektiver, uanset social placering. I S. Lysgaards klassiske 'Arbejderkollektivet' karakteriserede det fabriksarbejderne i Moss, selvom 'dom' i dette arbejde var de overordnede og ikke flygtninge eller indvandrere. Og i Danmark er

det ikke blot Glistrup, der har lukreret på modstand mod fremmede. Det har i Københavnsområdet også været et kraftigt argument for Preben Møller Hansens Fælleskurs-parti med udgangspunkt i Sømandsforbundet og kombineret med militant fremhævelse af arbejderens interesser i gammelkommunistisk stil. Og enkelte popularitetssøgende socialdemokratiske politikere i københavnske drabantbyer – med meget lidt småborgerligt præg – har også med et vist held udnyttet fremmedfjendtlige stemninger.

Dette peger mod den alvorligste begrænsning ved materialerne. De er simpelthen lidt for tynde til at sige noget definitivt. Det ville ikke på forhånd have været udelukket f. eks. i enketen at indkredse karakteren af vælgerens modstand mod Stockholm. Og man kunne også have undersøgt om de foretrak den småborgerlige livsform. Men et enkelt spørgsmål er ikke nok.

Hertil kommer andre begrænsninger. Svarprocenten ved enketen er meget ringe (55 %) og især manglede der nej-vælgere. Forfatterne afskar sig på forhånd fra opfølgning af manglende svar med for eksempel telefoninterviews. Da man anonymiserede totalt, kunne man ikke se, hvem der havde svaret eller ej. Her kunne man have brugt mellemformer – f. eks. afsendelse af brevkort med navn samtidigt med afsendelse af de anonyme svar. Under alle omstændigheder er svarprocenten foruroligende lille. Og i en række tilfælde nægter forfatterne at tro på såvel resultaterne af den økologiske analysen som af enkelte-undersøgelsen. Begge karakteriseres som utroværdige. For eksempel hedder det at mellem halvdelen og tre fjerdedele af socialdemokraterne formodentligt stemte nej. Det første resultat (fra den økologiske analyse) bedømmes som for lavt, mens det andet fra enheten bedømmes som for højt. Men i begge tilfælde er spørgsmålet: Hvorfor. Under alle omstændigheder er der en voldsom usikkerhed.

Dermed er helhedsindtrykket også givet, Fryklunds og Peterson har et interessant perspektiv. De er også meget omhyggelig med redegørelserne for fremgangsmåderne. Så langt så godt. Men perspektivet forbyder et perspektiv. For datamaterialet er for spinkelt til blot nogenlunde omtrentlige slutninger.

Hans Jørgen Nielsen

BENGT JACOBSSON: *Konsten att reagera. Intressen, institutioner och näringspolitik*. Stockholm 1989: Carlssons

Företagsekonomen Bengt Jacobsson, docent vid Handelshögskolan i Stockholm, har ägnat sin forskning åt problem som är höggradigt relevanta också för statsvetare. Hans avhandling, *Hur styrs förvaltningen?*, drev tesen att den faktiska styrningen mycket avvek från den gängse myten. Han betonade förändringarnas bundenhet i tid och rum, det ömsesidiga beroendet mellan departement och verk, nätverkens egenskaper, den rituella kontrollsituationen och politikernas förmåga att välja vilka frågor som skall hanteras.

Samma synsätt möter vi i Jacobssons bidrag till Maktutredningen, med den vitsiga titeln *Konsten att reagera*. Som undertiteln, *Intressen, institutioner och näringspolitik*, anger är det empiriska materialet hämtat från näringspolitikens område.

Det är en välskriven och tankeväckande bok; det korta formatet och det enkla språket gör boken lättläst.

Bokens tes är att det finns två skilda perspektiv på styrning. Styrning kan vara proaktiv eller reaktiv, beroende på vem som tar initiativet. I det reaktiva styrningsperspektiv som boken förespråkar är utgångspunkten att riksdag och regering snarare reagerar på krav som riktas mot dem från andra än att de proaktivt tar initiativ till att förändra andras villkor. Boken påstår inte att reaktiv styrning skulle vara mindre betydelsefull eller på något sätt sämre än proaktiv styrning. Däremot hävdar Jacobsson med kraft att bilden av vad som faktiskt sker blir helt annorlunda med ett reaktivt styrningsperspektiv än med det gängse, normativt motiverade, proaktiva styrningsperspektivet. Jacobsson går så långt att han hävdar att skillnaden mellan de två perspektiven är en fråga om skillnaden mellan ideala föreställningar om hur det bör vara och hur det sedan i praktiken faktiskt förhåller sig.

I bokens inledningskapitel diskuterar Jacobsson hur hans tes om den reaktiva styrningen förhåller sig till modern organisationsteori, inom vilken han urskiljer en mångfald teorier. Drivkrafterna till förändringar uppfattas i vissa organisationsteorier som väsentligen interna, medan i andra åter betonas externa drivkrafter. Det finns stora variationer mellan olika organisationsteorier i fråga om vilken vikt man tillmäter strategier, förutseende planering och rationellt handlande. Jacobsson ansluter, liksom andra företagsekonomer som Sten Jönsson och Nils Brunsson, till perspektiv som betonar lösa kopplingar, stokastiska resultat av hur olika strömmar möts (garbage can), lyhördhet och symbolföreteelser.

Boken är fortsättningsvis upplagd så att ett andra kapitel behandlar riksdagen, eller närmare bestämt näringsutskottet. Här gör författaren en innehållsanalys av utskottsbetänkanden. Jag skall senare diskutera detta kapitel. De fem följande kapitlen som bildar bokens stomme behandlar relationerna mellan regeringen, dvs främst industridepartementet, och näringslivet. Till stora delar bygger författaren här på elitintervjuer. I ett avslutande åttonde kapitel återknyter författaren till sitt teoretiska perspektiv.

I kapitel 3 studeras hur kanslihuset reagerar genom att *inrätta procedurer*. Genom att tillskapa arenor för samråd mellan industridepartementet och företagen kunde regeringen visa att man agerade för en aktivare styrning av företagen. Jacobsson diskuterar i detta sammanhang lagen om kontroll av utlåningarnas förvärv av aktier i svenska företag, informationsutbyte med multinationella företag i syfte att bevaka svenska näringspolitiska intressen, lokaliseringssamrådet och branschråden. Vad som faktiskt hände var, hävdar Jacobsson, att regeringen skapade fora för informationsutbyte och möjligen förhandlingar. Processerna kännetecknades enligt författaren av "en betydande känsla av samhörighet och intressegemenskap".

I kapitel 4 redogörs för tre cases där regeringen, ställd inför specifika krav, försökte att på en gång tillgodose företagets krav och samtidigt ta regionalpolitiska hänsyn. Fallen gäller i) nedläggningen av en gruva i Grängesberg, ii) framtagande av ett Bergslagspaket, och iii) diskussioner kring avverkning av skog i Jämtland. Fallen har det gemensamt att regeringen var tvungen att försöka tillgodose företagets krav inte enbart verbalt utan också på andra sätt: de krav man mötte gällde konkreta prestationer, pengar, regler, tillstånd. I förhandlingsprocesserna försökte regeringen förmå företagen att utfästa sig att svara för något slag av motprestationer. Regeringen och de stora företagen befinner sig här, menar författaren, i en situation av ömsesidigt beroende. Företagen tillhandahåller arbetstillfällen som inte kan tillskapas på annat sätt, medan regeringen å andra sidan också förfogar över strategiska resurser: exportkrediter, lokaliseringstöd, investeringsfonder.

Jacobsson ger följande sammanfattning av de tre fallen. Regeringens regerande gick för det första ut på att hantera kriser genom att tillämpa vissa procedurer. För det andra kom vissa procedurer och vissa lösningar att etablera sig som lyckosamma. För det tredje handlade det om att söka acceptabla lösningar, medan radikalt nya alternativ sällan framfördes. För det fjärde hände oväntade saker i beslutsprocesserna, bl a när processerna kopplades samman. För det femte var de deltagande aktörerna ofta okunniga om både vad de ville uppnå

och vad som kunde uppnås. Man sökte inte bara medel utan också mål. För det sjätte hade de beslut som togs viktiga symboliska innebörder. De visade att regeringen tog ansvar och handlade.

I det femte kapitlet granskar Jacobsson hur regeringen sökte *begrensa* sina möjligheter att reagera. Departementet försökte för det första öka möjligheterna att avvisa de krav som riktades mot regeringen genom att hänvisa till andra instanser. För det andra försökte man genom att reglera det egna handlandet få möjlighet att hänvisa till standardiserade procedurer och därmed omöjliggöra ett mera fritt regerande – man tonade alltså ner lyhörddheten. För det tredje försökte regeringen öka sin förmåga att påverka egnas och andras föreställningar om vad som var viktigt att göra – man producerade affärsidéer, lanserade policier, gjorde verbala deklARATIONER som syftade till att markera handlingskraft men samtidigt också manifesterade samhörighet med storföretagen.

Här markerar Jacobsson betydelsen av politikens symboliska aspekter, och han hänvisar till ett träffande Vonnegut-citat: "Vi är vad vi låtsas vara, så vi måste vara noga med vad vi låtsas vara."

I det sjätte kapitlet diskuterar Jacobsson konsten att reagera på *motstridiga krav*. Departementet kan ses som en skärningspunkt mellan olika intressen, men detta innebär knappast att regeringen bör ses som en konfliktlösningssapparat, som något slags medlare. Konflikterna har hanterats på andra sätt, och Jacobsson ger en provkarta: Motstridiga krav kan, för det första, hanteras så att frågan delas mellan olika organisatoriska enheter, där ingen behöver överväga helhetsperspektivet. Man har en särkoppling mellan olika organisatoriska enheter, och problemen hanteras vart och ett för sig. Alternativt kan man, för det andra, genomföra en tidsmässig särkoppling, behandla det ena kravet först och det andra kravet senare. För det tredje kan man tillgodose det ena kravet i ord och det andra i handling, alltså genomföra en särkoppling över aktiviteter. Problemen hanteras på ett sätt men visas upp på ett annat.

I det sjunde kapitlet tecknas den svenska näringspolitikens historia med dess spännvidd mellan honnörsordens "skimrande och bräckliga liv" och den praktik där konkreta lösningar utformas från fall till fall, ofta med "styrning och offensiv" på symbolplanet och "anpassning, reagerande, förhandlingar" på det reella planet. Här beskriver Jacobsson den näringspolitiska offensiven i slutet av 60-talet, den statliga företagspolitiken och tillskapandet av AB Statsföretag, branschpolitiken och etablerandet av Statens industriverk, den åslingska akutkliniken under de borgerliga regeringsåren samt åttiotalets näringspolitik med inriktning på tillväxt och strukturomvandling. Jacobssons analys är i

korthet följande. Tron på den statliga planeringens välsignelser, på det statliga företagandet och på den statliga branschpolitiken visade sig vara överdriven. Ett litet och omvärldsberoende land kan inte bedriva en näringspolitik som inte bygger på just detta beroende.

I det sammanfattande åttonde kapitlet diskuteras hur regeringen kan "leda genom att reagera". Två modeller ställs mot varandra, dels ett pro-aktivt styrningsperspektiv byggt på rationalistiskt tänkande, dels ett reaktivt perspektiv.

Ledning genom reaktion gör det möjligt för det första att i efterhand lära sig vad man vill uppnå, för det andra att hantera motstridiga krav, för det tredje att hitta och skapa nya tillfredsställande problemlösningar, och för det fjärde att variera handlandet och finna en lämplig avvägning av olika slag av åtgärder (ord, procedurer, pengar).

Ledning genom proaktiv styrning förutsätter däremot, menar Jacobsson, idéer om administrativ rationalitet. Många procedurer har tillskapats i detta perspektiv, från programbudgeteringen på 60-talet, via samhällsplaneringen under 70-talets första hälft, till 80-talets idéer om fördjupad budgetprövning vart tredje år. Jacobsson sammanfattar på följande sätt:

En reaktiv strategi bygger på idéer om representativitet och lyhörddhet, och grundas i en idé om politiskt ansvarstagande. Den kännetecknas av att den ger möjligheter att komma underfund med både mål och alternativ, den gör det möjligt att skapa alternativ, den gör det möjligt att söka sig fram tillfredsställande lösningar och den gör det möjligt att hantera konflikter under ordnade former. Den bygger på en politisk rationalitet.

Ledning genom styrning, däremot, förutsätter preciserade mål, färdiga alternativ, kunskap om framtida konsekvenser ifall alternativ genomförs och regler för att väga olika intressen mot varandra. Synsättet bygger på /.../ en administrativ rationalitet. (s 146 f)

Låt mig så kommentera det andra kapitlet, det som handlar om riksdagens näringsutskott. Vad Jacobsson här gör är att granska de argument varmed riksdagen reagerar på de krav som riktas mot den. Dessa krav är då motioner. Jacobsson behandlar i detta sammanhang varken propositioner eller de olika uppvakningar, skrivelser osv som ständigt kommer utskottet till del, utan han har helt enkelt gått igenom hur utskottet under ett år motiverat avslag på sammanlagt 422 motionsyrkanden. Han summerar dessa motiveringar i sex huvudgrupper: 1) "inte vårt område" (riksdagen är inte rätt instans), 2) "det pågår överväganden" (i kommitté, kanslihus eller förvaltning), 3) att kraven "synes väl tillgodosedda" genom redan vidtagna åtgärder, 4) att det föreligger starka "bindningar" som riksdagen inte kan

frigöra sig från, tex tidigare riksdagsbeslut, 5) "det saknas (praktiska) motiv", dvs att utskottet finner praktiska, icke-ideologiska skäl mot motionskravet, samt 6) "ideologiska skäl". När flera motiv för ett avstyrkande framförts, har författaren urskilt "huvudmotivet". Inledningen gör i förstone ett relativt logiskt intryck. Först: det är inte vårt bord (10 %), sedan: kraven är vettiga men behöver ej tillstyrkas (41 % - 2 och 3), och därefter: kraven är inte bra (49 % - 4, 5 och 6). Ett problem erbjuder dock kategori 4 som omfattar "vi har bundit upp oss" men också "vi vill inte binda upp oss" och "det här har vi alltid brukat avstyrka, så också i år". Det handlar således både om bindningar som finns och om bindningar som utskottet för tillfället är intresserat av att skapa.

Vilka slutsatser bör man dra av denna genomgång? Författaren drar själv tre konklusioner:

/.../ det finns tre grundläggande föreställningar i riksdagen: en tydlig reformistisk uppfattning, en föreställning om att det finns ett stort mått av enighet mellan olika intressen och en föreställning om att det som sker i samhället i grunden är styrbart. (s37)

Det är väl föga upphetsande att se att utskottsbetänkandena präglas av reformism och av idéer om styrbarhet. Hur skulle det se ut om betänkandena jämt och samt sade: här behövs drastiska förändringar, men vi i riksdagen är maktlösa!? Däremot är väl tesen om konsensus värd en granskning. Författaren säger att riksdagens nej-sägande "oftast" kombinerats med en bekräftelse av de framförda kraven. Det är väl lite slarvigt resonerat: 41 % kan väl inte kallas "oftast". Möjligen kan man konstatera att ideologiskt färgade avslagsmotiveringar var sällsynta (5 %). Men om utskottsmajoriteten avstyrker ett motionsyrkande med att praktiska skäl eller tidigare beslut talar mot det, behöver det sannoligen inte innebära enbart "marginella skillnader mellan olika uppfattningar". Jag ställer mig därför lite frågande inför författarens slutsats:

Att säga nej brukar i andra sammanhang ses som problematiskt, eftersom det finns en risk att konflikter därigenom görs tydliga. Vad utskottet lyckades göra var att säga nej samtidigt som de gemensamma föreställningarna stärktes, och utan att ledamöterna tog illa vid sig. Avslagen blev repetitiva och rutinmässigt återkommande händelser. De som fått nej ansåg sig sällan dåligt behandlade och de återkom ofta redan nästa år med ett liknande yrkande (som i sin tur blev avslaget). (s36)

Det är en naiv syn på riksdagsarbetet som Jacobsson ger uttryck åt. Motioner är ju väsentligen den politiska oppositionens instrument för att presentera alternativ till regeringspolitiken. Det handlar i hög grad om att

göra konflikter tydliga. Däremot finns det ingen anledning att tro att motionärerna skulle "ta illa vid sig" eller "känna sig illa behandlade" av ett avstyrkande. Det hör till spelets regler att motioner oftast avstyrks. Detta känner riksdagsledamöterna väl till.

Tolkningen att "överväganden pågår" skulle innebära en välvillig skrivning är dessutom högst diskutabel. Man kan lika gärna hävda att det rör sig om en variant på temat "det är inte vårt bord", nämligen: "det är för närvarande inte vårt bord". Då sjunker snabbt andelen "bekräftelse på de framförda kraven" till endast 19 %.

Än mer diskutabel är tolkningen att hänvisande till praktiska skäl skulle befästa en grundläggande konsensus. När man hänvisar till praktiska skäl sätter man sig i en debattmässigt fördelaktig sits: alldeles oavsett de ideologiska implikationerna så är motionsförslaget olämpligt också på det konkreta planet, inte genomförbart, skulle inte fungera, skulle få olyckliga konsekvenser osv. Det är tacksamt att kunna avvisa ett förslag på dessa grunder.

Man bör heller inte bortse från förhandlingsaspekter i sammanhanget. Avstyrkanden bör helst motiveras så att flera olika partier kan ställa upp på dem. Vill man samla en bred majoritet för ett avstyrkande, så är det inte rätta vägen att köra en hård ideologisk argumentering. Och vill man nå total enighet, så kanske man får godta att priset är en "välvillig skrivning" som motivering till ett avstyrkande. Ofta förekommer det tex att en enskild motion från tex en centerpartist kommenteras av centerkamraterna i utskottet så att " egentligen bör motionen avstyrkas, kan vi få se på en vänlig skrivning" - alltså: blir det ett välvilligt motiverat avstyrkande, så behöver man inte reservera sig. Det handlar då om att främja en konsensus inom det egna partiet.

Dessa välvilliga skrivningar presteras, liksom andra motiveringar, av utskottskansliet, och det finns ett antal standardformuleringar som kansliet ofta tillgriper. (Skillnaderna mellan olika utskott är dock påtagliga. Skall man söka ett utskott som ger motioner konsensusbetonade skrivningar, skall man snarare läsa utrikesutskottets betänkanden.) Det finns en implicit regel att när en motion skall avstyrkas, tar man inte till mer våld än nöden kräver. Är en fråga föremål för utredning, skall enligt praxis riksdagen inte föregripa kommitténs arbete. Sedan kan man hänvisa till att åtgärder vidtas eller planeras, av regeringen eller i statsförvaltningen; därför behövs inget särskilt uttalande från riksdagens sida. Måste man dock motivera att ett förslag inte är särskilt bra, ligger det nära till hands att försöka peka på praktiska komplikationer. Först när inget annat biter, tar man till argument av ideologisk natur.

Att samma motionskrav återkommer år efter år skall nog inte ses som beroende på att motionärerna sluppit snällt undan. Man lägger ju normalt inte en partimotion i syfte att få majoritet för den. Motionerna är oppositionens sätt att föra fram alternativ till regeringspolitiken. Om det skall finnas kontinuitet i oppositionens politik, så bör dess förslag inte vara av engångskaraktär. Förslagen tenderar alltså att återkomma år efter år, oavsett om avslagsmotiveringen är vänlig eller ej.

Sammanfattningsvis håller Jacobssons analys av de texter som utskottsbetänkandena utgör inte alls samma höga klass som hans analys av samspelet mellan departement och företag, där han kan bygga på mångårig erfarenhet och på ett stort antal intervjuer.

Låt mig så ta upp ett par mer övergripande frågor som Jacobssons bok aktualiserar.

Låter sig Jacobssons tes om den reaktive styrningen generaliseras till andra politikområden? Näringspolitiken har ju speciella drag: det handlar om politikernas ingrepp på marknaden. Det ligger kanske i sakens natur att de näringspolitiska insatserna får karaktären av reaktioner på händelser på marknaden och krav som riktas mot politikerna. Kan man verkligen generalisera till andra politikområden med andra förutsättningar, utbildningsväsendet, sjukvården, försvaret? Svaret är inte självklart, och jag skulle önskat att Jacobsson hade diskuterat denna generaliseringsproblematik.

Konsten att reagera låter sig läsas på flera sätt. Man kan se boken som en beskrivning av hur politiken faktiskt bedrivs – och resultaten är då kanske inte så överraskande eller sensationella. Tanken att politiken utformas och genomförs i nätverk präglade av ömsesidiga beroenden och av förhandlingsrelationer är ju etablerad sedan länge. (Jfr tex Beckman & Carling 1981, Beckman, Färnhök och Johansson 1985, Beckman & Carling 1989.) Men om nu Jacobssons tes är att myten inte stämmer med verkligheten, så är det kanske inte verkligheten som är intressant, utan myten. Hur kan man förstå de myter som förs fram om den politiska styrningen? Här handlar det då om en studie av vad Murray Edelman en gång för länge sedan kallade *The Symbolic Uses of Politics*. Jacobsson tangerar frågan, men den vore värd en mer utförlig behandling.

Anders Sannerstedt

Anförd litteratur

- Beckman, B & Carling, A 1981. *Förhandlingsekonomi*. ERU-rapport 5.
 Beckman, B & Färnhök, U & Johansson, J 1985. *Decentraliserad regionalpolitik – projekt och FoU-organ*. Stockholm: Industridepartementet.
 Beckman, B & Carling, A 1989. *Förhandlingsekonomi i regionalpolitiken*. Ds 1989:28.

TAGE KAARSTED: *Regeringen vi aldrig fik. Regeringsdannelsen 1975 og dens baggrund*. Odense 1988: Odense Universitetsforlag.

I kölvattnet på maktutredningarna i Norge, Finland och Sverige har man i Danmark, på initiativ av Statens Humanistiske Forskningsråd, startat forskningsprojektet *Dansk politik under forandring 1945–1985*. Projektet initierades i oktober 1986, är femårigt och förfogar över en rambudget på 6,2 miljoner danska kronor.

Avsikten är att kraftsamla resurser till forskning om den allra modernaste och samtida danska politiska historien. Även om projektet således i första hand är historiskt, avslöjar projektets problemställningar att det är typiskt statsvetenskapliga frågor som står i centrum. Vad är makt och hur har den faktiskt utövats? Vilka institutioner, organisationer och samhällsgrupper har utövat makt och inflytande på strategiska politiska beslut i nyare tid? På vilket sätt och i vilka former utövas makt?

Olika typer av studier kommer att göras. Undersökningar av olika politiska förlopp kommer att utföras med syfte att utreda huvudlinjerna i utvecklingen och att peka på de politiska huvudproblemen under perioden. Studier av politiska beslutsprocesser kommer att genomföras. I olika fallstudier undersöks hur de politiska besluten blivit till, vilka aktörer som medverkat samt vilket inflytandemönster och vilka resultat som kan påvisas. Dessutom kommer man att ägna uppmärksamhet åt de centrala politiska institutionerna, dvs val och väljare, regering och Folketing, politiska partier och den offentliga administrationen, men också intresseorganisationer, massmedia och gräsrotsrörelser.

Som ett led i projektet är den första rapporten, *Regeringen vi aldrig fik. Regeringsdannelsen 1975 og dens baggrund* av Tage Kaarsted, publicerad. Boken är en detaljerad redogörelse för händelseförloppet i samband med regeringsförhandlingarna 1975, men den innehåller också, som bakgrund, redogörelser för tidigare regeringsbildningar. Händelseförloppet analyseras och värderas efter principiella, statsrättsliga och parlamentariska, problemställningar.

Centralt i den principiella diskussionen är om regeringsbildningen i Danmark är organiserad på bästa möjliga sätt samt i vad mån politikerna under regeringsbildningen 1975 höll sig inom ramarna för vad grundlagen reglerar och i vad mån parlamentarisk praxis efterföljdes.

De danska lagarna är relativt grundliga när det gäller hur en regering kan avsättas, men de slår inte fast några egentliga regler för hur den tillsätts. När lagtexten trycker, blir i stället parlamentarisk praxis viktig.

I grundlagen från 1953 fastslås att det är kungen (nu för tiden drottningen) som utnämner och avskedar statsministern och övriga ministrar, men samtidigt fastslås att regenten är ansvarsfri. Det innebär att det är statsministern som har det konstitutionella ansvaret för regeringsbildningen, även om han är på fallrepet och måste lämna plats till någon annan. Drottningen inhämtar med andra ord statsministerns råd och beslutar sedan i enlighet med detta.

Innan drottningen utser statsminister, förvissas hon sig i tveksamma fall om att regeringen inte kommer att fällas omedelbart i Folketinget. Detta gör hon genom att inhämta de olika partiernas ståndpunkter. Detta sker i de så kallade "Amalienborg-runderne". Efter dem utser drottningen antingen en statsminister direkt, om det är klart vem som kan bilda en varaktig regering, eller en förhandlingsledare, som får i uppgift att förhandla med partiledarna om hur en regering kan formuleras. Till förhandlingsledare utses företrädesvis den främste statsministerkandidaten, men, som 1975, kan också Folketingets formand utses, som en typ av neutral regeringsförhandlare.

Kravet om regeringens parlamentariska stöd är relativt svagt formulerat. Det krävs endast att regeringen har ett passivt stöd, dvs att den inte röstas bort vid ett misstillitsvotum.

Just att allt inte är reglerat i lagen vid regeringsbildningen, är en av Kaarsteds poänger. En reglering av regeringsbildningsprocessen skulle kunna utgöra ett hinder och dessutom skulle den orimligen kunna skrivas på ett sådant sätt att den förutsåg alla tänkbara situationer. Det blir därför viktigt att tolka grundlagens mening och den parlamentariska praxisen, när man ställs inför nya situationer. Kaarsted redovisar hur politikerna tolkade situationen 1975, men han gör också egna tolkningar och värderar skeendet med utgångspunkt från parlamentarismens grundprinciper.

Situationen 1975 var den att Paul Hartling sedan valet 1973, lett en venstreregering med endast 22 partikamrater i Folketinget av 179 ledamöter. I valet den 9 januari 1975 lyckades Venstre (V) emellertid att vinna hela 20 nya mandat och nå upp till 42. Trots det var det inte alls givet att Paul Hartling skulle få fortsätta att regera. Vinnare i valet var nämligen också Socialdemokraterne (S) som gick från 46 till 53 och Venstresocialisterne (VS) som passerade tvåprocentsspärren och kom in med 4 mandat. Förflorare i valet var Retsforbundet som åkte ut, Konservativ Folkeparti (K) som tappade 6 mandat och kom ner på 10 och Radikale Venstre (RV) som miste 7 och fick 13. Förhållandevis värst drabbat av alla partier var emellertid Centrumdemokraterne (CD).

Partiet kröp med nöd och näppe upp på 2,2 % och fick endast 4 mandat i stället för de 14 de haft sedan entrén i Folketinget 1973. Övriga partier fick endast smärre förändringar. I valet fick Danmarks kommunistiske parti (DKP) 7 mandat, Socialistisk Folkeparti (SF) 9, Kristeligt Folkeparti (KrF) 9 samt Fremskridtspartiet (Fp) 24. Därtill kommer de 4 mandaten från Grönland och Färöarna.

Efter framgångarna i valet proklamerade regeringen Hartling sin seger och blev sittande. Redan i slutet av januari samlades emellertid ett flertal för ett motiverat dagordningsförslag där regeringens avgång krävdes för att kunna ge plats åt en bred flerpartiregering. Missförtroendeförklaringen var grundad på de ekonomiska problemen och stöddes av RV, S och övriga partier på vänsterkanten. CD lade ner sina röster, men det krävdes också att en enskild konservativ ledamot avstod, för att det skulle bildas en majoritet för dagordningsförslaget.

Regeringen föll så kort efter valet att det inte blev utlyst ett nytt. I stället inleddes nya regeringsförhandlingar i en situation där inget parti med egen kraft kunde bilda regering. Det fanns inte heller något självklart sätt att etablera en minoritetsregering på med fast majoritetsstöd med hjälp av ett eller flera av partierna. Det fanns ett otal mer eller mindre tänkbara koalitioner, varav vissa skulle uppnå majoritet, andra inte. Frågan var också om man skulle lyckas slå en bro mellan blocken i mitten. Detta var onekligen en situation som satte "det samarbetsvilliga folkestyret" på prov.

Det visade sig behövas fyra dronningrunder, tre olika förhandlingsledare och "en regering som Danmark nästan fick", innan Anker Jørgensen slutligen kunde bilda en socialdemokratisk minoritetsregering. Regeringen som Danmark aldrig fick var en regering bestående av V, K, KrF och CD under ledning av Hartling. (Det var för övrigt samma partier som 82 kunde bilda den så kallade fyrklöverregeringen med Paul Schlüter som statsminister.) Förhandlingarna mellan partierna var avslutade, regeringsmedlemmar var tilltänkta, och Hartling ville bara förvissa sig en sista gång om stödet innan den tillträdde. Då föll den tilltänkta regeringen, bland annat som en konsekvens av missförstånd i kommunikationen mellan Fps ledare Mogens Glistrup och en representant för V.

Den första dronningrundan förde till nyheten att Folketingets talman utsågs till kunglig undersökare med avsikt att sondera möjligheterna att bilda en bred majoritetsregering, vilket i realiteten innebar en regering som omfattade både S och V. Det visade sig emellertid inte vara möjligt att genomföra och det såg efter en ny dronningrunda ut som om Hartling skulle återvända till sin post. Denna gång som ledare för den regering landet

aldrig fick. Regeringen behövde stöd från Frp för att nå ett flertal, men regeringsbildarna ville inte förhandla med Frp i förväg, vilket föranledde Glistrup att i sista stund ta bort det stöd Hartling hade räknat med. Hartling fick därför lämna plats till Jørgensen.

Förhandlingarna 1975 kan med Tingstens ord kallas en orgie i taktik. Kaarsted för oss i detalj in i förloppet och redogör noggrant för olika aktörers syn på händelseförloppet och för hur de kan tänkas ha övervägt i de olika situationerna. Hans redogörelse vilar mycket på egna observationer från tiden, men även i hög utsträckning på memoaruppgifter – framför allt Hartlings.

I ett land med 19 olika regeringar och 15 folktingsval sedan 1953 och med en mångfald av olika typer av regeringsformer är det naturligt att studera regeringsbildningsprocessen. Kaarsted diskuterar fortlöpande i texten olika faktorer som varit avgörande för regeringsbildningsprocessen. Utöver den parlamentariska situationen – med de många partiernas betydelse, betydelsen av grundlagens utformning samt på vilket sätt den parlamentariska praxisen spelat roll, skymtar det också fram i texten vilken betydelse de personliga relationerna har för regeringsförhandlingarna. Till exempel nämner han Paul Hartlings låga tillit till Mogens Glistrup. Kaarsted ser detta som en av faktorerna till varför de borgerliga partierna inte lyckades skapa en bas för en borgerlig regering. Svårigheterna för V att acceptera ett samarbete med Frp hängde också samman med olika principiella hållningar till tex välfärdsstaten samt att V inte gärna ville bli associerade med Frp av väljarna.

En viktig faktor till att Kaarsted i slutet kan påstå att "Uden at bruge de store bogstaver kan man nok sige, at forløbet af den langstrakte regeringsdannelseproces og udgangen på den snarere førte til en styrkelse af den parlamentariske statskik end til en svækkelse" är tveklöst politikernas allmänna förhållningssätt till den parlamentariska demokratin och en form av ansvarskänsla. Även andra författare har pekat på den politiska kulturens betydelse för stabiliteten i det annars så turbulenta sjuttio-talet i Danmark. Partierna har tvingats anstränga sig för att förhindra en extremt polariserad pluralism i kölvattnet på 1973 års omvälvande val. (tex Bille 1989)

Eftersom Kaarsteds redogörelse i första hand är beskrivande, lämnas emellertid många intressanta aspekter av ovanstående slag antingen helt åt sidan eller åt läsaren att finna själv. Boken hade, som jag ser det, utan tvekan vunnit på att vara mer problemorienterad och mindre detaljerad. Det är nästan underförstått att boken, genom detaljrikedomen, vänder sig till läsare som redan är väl insatta i dansk politik. Samtidigt utgör bo-

ken en god källa för fortsatt analys av centrala beslutsprocesser och därmed en god grund för analysen av makten i dansk politik. Den utgör också en god illustration av den kakofoni som elaka tungor under stundom påstår utmärker dansk politik. För visst är det väl så som Jens Otto Krag sa 1967 att "Man har et standspunkt, indtil man tager et nyt, ikke sandt"?

Ingvar Mattson

Referenser

- Bille, Lars "The Pendular Danish party System" i *West European Politics* vol 12 no 4 1989.
Dansk politik under forandring 1945-1987. Et forskningsinitiativ under Statens Humanistiske Forskningsråd. Betænkning fra et av Statens Humanistiske Forskningsråd nedsat planlægningsudvalg november 1987. Udgivet av Forskningssekretariatet, 1987.

LAURI KARVONEN – BENGT SUNDELIUS: *Internationalization and Foreign Policy Management* Gower, Aldershot 1987

Internationalisering och integration länkar samman världens länder i ömsesidiga beroendeförhållanden på allt fler områden. Den utrikespolitiska agendan har breddats, antalet aktörer på den internationella arenan har vuxit, liksom mängden gränsöverskridande kontakter mellan enskilda människor, företag och organisationer. Myndigheter på olika nivåer inom stater etablerar i växande grad separata kontakter med sina motsvarigheter i andra länder, samtidigt som stegrad komplexitet och specialisering vidgar utrymmet för ett tjänstemannainflytande i de externa relationerna, såväl i förberedelsearbetet som i tillämpningen av besluten. Samverkan mellan nationella och internationella beslutsmiljöer genom informella nätverk innebär en spridning men också en anonymisering av beslutsmakten.

Utvecklingen mot en allt mer komplex interdependens har aktualiserat frågan om staternas roll i politiken. Internationaliseringen har inte ansetts oproblematisk utifrån demokrati- och suveränitetssynpunkt. De porösa statsgränserna underlättar omvärldens penetration av de nationella beslutsprocesserna. Möjligheterna att föra en enhetlig utrikespolitik har också satts i fråga; det kan uppstå problem att utforma en auktoritativ utrikespolitik när många intressen gör sig gällande utanför landets gränser. Den tyske statsveta-

ren Karl Kaiser gjorde för närmare tjuo år sedan gällande att internationaliseringen försvårar för regeringsmakten att få den nödvändiga överblicken över utrikespolitiken. Tillika riskerar utrikesdepartementen att förlora sin roll som central berednings- och beslutsinstans i internationella frågor.

I Lauri Karvonens och Bengt Sundelius bok *Internationalization and Foreign Policy Management* står utrikesförvaltningarnas position i den utrikespolitiska beslutsprocessen i fokus. Med utgångspunkt från interdependenslitteraturens antaganden om vertikal decentralisering (fördjupat administrativt och fackmässigt inflytande i beslutsprocessens alla stadier) respektive horisontell decentralisering (breddning av antalet myndigheter med internationella kontakter) studerar författarna de finska och svenska erfarenheterna av internationaliseringen. Syftet är att utröna vilka de organisatoriska konsekvenserna har blivit i de två länderna under perioden 1951–81. De skriver: "The primary focus here will be on the interplay between the expected decentralization of the processes and any countervailing pressures towards central control". Valet av undersökningsobjekt och forskningsdesign kan motiveras med att interdependenslitteraturen i hög grad försummat att studera internationaliseringens effekter på mindre stater och heller inte systematiskt utnyttjat longitudinella data för att spåra utvecklingstendenser och brytningspunkter.

Hypoteserna om organisatoriska förändringar i statsförvaltningarna till följd av internationaliseringen får, med vissa reservationer, stöd i undersökningen. I bägge länderna har internationellt orienterade funktioner ökat i traditionellt inrikespolitiska departement och myndigheter. Nya organ har tillkommit, liksom internationella sekretariat m.m. Nationella myndigheter har i växande omfattning självständiga utlandskontakter. I absoluta tal arbetar allt fler personer med internationella frågor, växande ekonomiska resurser ställs till förfogande osv. Den finska processen har gått relativt sett snabbare än den svenska; Sverige var emellertid påverkat av internationaliseringen redan under 1950-talet, medan Finlands utveckling tog fart först under 1960-talet.

Antagandet i interdependensteorin att utrikesdepartementens roll som samordnare av utrikespolitiken skulle försvagas, har knappast besannats. Visserligen kan för tex svenskt vidkommande konstateras att andelen tjänstemän i utrikesförvaltningen i förhållande till den övriga statsförvaltningen sjunkit under hela perioden, och att andelen budgetmedel till internationella frågor minskat. Medlen har emellertid koncentrerats till de traditionella utrikespolitiska förvaltningarna, särskilt UD. Ej heller antyder resultaten att internationali-

seringen automatiskt skulle omöjliggöra en enhetlig och sammanhållen utrikespolitik; däremot ökar samordningssvårigheterna i och med att den utrikespolitiska agendan och aktörsstrukturen blir mer sammansatt.

Karvonen och Sundelius konstaterar att de finska och svenska utrikesdepartementen varit framgångsrika i kraft av en överlägsen kunskap om internationell politik, men också tack vare den nimbus, som omger utrikesförvaltningens tjänstemän. I rollen som främsta uttolkare av det normsystem, som bär upp neutralitetsdoktrinen, har utrikesförvaltningarna skaffat sig en i det närmaste hegemonisk position i förhållande till övriga departement. Formaliserade samordningsprocesser har utnyttjats i mindre grad. Den framgångsrika kontroll- och samordningskapaciteten kan också bero på att både Sverige och Finland är små länder med små "foreign relations communities". Enligt Karvonen-Sundelius har dock "småstatsfaktorn" endast begränsad räckvidd: Såväl norska, danska, österrikiska och holländska erfarenheter talar för att även mindre stater kan ha betydande koordineringsproblem i utrikespolitiken.

Det är svårt att göra Karvonens och Sundelius arbete full rättvisa; därtill är deras resonemang och nyanseringar i såväl metodologiska som empiriska frågor allt för omfattande. Till nackdelarna skall räknas en detaljrikedom, som stundtals försvårar överblick och generalisering. Delvis är den emellertid betingad av författarnas strävan att arbeta med såväl kvantitativa som kvalitativa data. Den utförliga redovisningen kan dessutom tjäna som underlag för annan forskning, såväl empiriskt som teoretiskt. Undersökningens stora förtjänst ligger självfallet i det ambitiösa – och framgångsrika – försöket att applicera en omfattande teoribildning på en serie konkreta fall, men också i det breda komparativa greppet: resultaten från den finsk-svenska undersökningen ställs mot norska och danska erfarenheter; den nordiska empirin kontrasteras sedan – i liten skala – mot studier av USA och ytterligare några västeuropeiska länder. Småstatsperspektivet kompletterar och nyanserar härigenom på ett fruktbart sätt den annars så stormaktsdominerade interdependenslitteraturen. Likaledes är författarnas resonemang kring teoretiskt möjliga samordningsstrategier värdefull. Här kan man dock rikta invändningen att kriterierna för de distinktioner som görs inte är tillräckligt explicita. Kategorier förefaller mera vara empiriskt än analytiskt grundade, vilket kan vara problematiskt vid idealtypskonstruktioner.

Sammantaget har Karvonen och Sundelius skrivit en mycket läsvärd och i vissa stycken banbrytande bok, vars kvaliteter renderar den en stabil i position inom den internationella interdependensforskningen.

Magnus Jerneck

Referens:

Kaiser, Karl: *Transnational Relations as a Threat to the Democratic Process*, *International Organization*, vol 25, 1971, s 706–720.

ULLA NORDLÖF-LAGERKRANZ (red): *Svensk neutralitet, Europa och EG*. Göteborg 1990: MH Publishing.

I en tid då händelseutvecklingen i Sovjetunionen och Östeuropa går så oerhört fort kan det tyckas djärvt att ge ut en bok med titeln "Svensk neutralitet, Europa och EG". Detta har Utrikespolitiska Institutet ändå dristat sig till att göra. Boken är en antologi under redaktörskap av Ulla Nordlöf-Lagerkranz. I författarskaran – som upptar forskare, diplomater och debattörer – finns bl a Nils André, Per Cramér, Gunnar Fredriksson, Gunnar Sjöstedt, Bengt Sundelius och Sverker Åström.

Boken ges ut vid en tidpunkt då debatten om huruvida ett svenskt medlemskap i EG är förenligt med neutralitetspolitiken mestadels förs i mycket kategoriska ordalag. Motståndarna till svensk EG-anslutning hänvisar närmast rituellt till neutralitetspolitiken utan att problematisera på vad sätt eller i vilka avseenden den utgör ett hinder. Omvänt kan konstateras att förespråkarna av EG-medlemskap avfärdar neutralitetsargumentet utan att specificera varför en svensk anslutning inte skulle skada trovärdigheten.

Vidare tas i denna diskussion sällan eller aldrig hänsyn till att neutraliteten i sig inte är det yttersta målet för svensk säkerhetspolitik. Neutraliteten är i stället ett medel för att värna de egentliga säkerhetspolitiska målen, Sveriges oberoende och självbestämmande. Historien har visat att Sverige inte tvekat att göra avsteg från en strikt neutralitet om andra medel bedömts som mer lämpliga för att värna just oberoendet och självbestämmandet.

Bidrar då "Svensk neutralitet, Europa och EG" till att skapa större klarhet kring de neutralitetspolitiska förutsättningarna för och de säkerhetspolitiska konsekvenserna av ett svenskt EG-medlemskap? Ja, i stor utsträckning gör den det.

Klart intressant är tex rättsvetaren Per Cramérs kapitel "Funderingar kring permanent neutralitet och integration i Västeuropa". Cramér ställer där neutralitetsrätten såsom den kodifierats i 1907 års Haagkonventioner mot två av EG:s centrala fördragstexter; Romfördraget och den Europeiska enhetsakten. Kan Sverige som EG-medlem i en tänkt krigssituation följa neutralitetsrätten utan att samtidigt komma i konflikt med

EG:s fördragssystem? Cramér besvarar denna fråga med ett nej och ger bl a följande exempel. XIII:e Haagkonventionens artikel 6 påbjuder ett absolut förbud för den neutrala staten, och statskontrollerade organ att, under vilken som helst form, direkt eller indirekt, överlämna eller försälja vapen, ammunition och annan krigsmateriel till de krigförande parterna. Samtidigt syftar EG:s tullunion bl a till att åstadkomma fri rörlighet av varor inom den gemensamma marknaden. Om en EG-stat blir krigförande får Sverige som medlem stora problem att fatta beslut i vapenexportärenden utan att komma i konflikt med antingen neutralitetsrätten eller Romfördraget som reglerar tullunionen.

Ett annat exempel avser neutralitetsrätten och EG:s regler för en gemensam transportpolitik. Enligt Cramér kan en neutral medlemsstat, genom beslut med kvalificerad majoritet i Ministerrådet enligt Romfördragets artikel 75, tvingas att tillåta att vapen och annan krigsmateriel transiteras över dess territorium. Detta innebär i så fall ett klart brott mot V:e Haagkonventionens artiklar 2 och 5, som förbjuder just sådana transiteringar.

För en lekman är det svårt att ta ställning till den juridiska substansen i dessa exempel, även om Cramér argumenterar mycket övertygande. Principiellt intressant är att Cramérs kapitel tycks vara en pionjärinsats. Vetterligen har ingen i Sverige tidigare på ett systematiskt sätt ställt neutralitetsrättens bestämmelser mot EG-rättens. En intressant jämförelsepunkt blir Österrike, där det i stället är just de rättsliga studierna kring neutraliteten som dominerar. Denna diskrepans kan knappast helt låta sig förklaras av att Österrikes neutralitet är reglerad i grundlagen och internationellt garanterad. Även Sverige brukar som bekant åberopa folkrätt och internationell rätt vid konflikter. Bottenar det bristande rättsliga intresset i en insikt eller föräning om att folkrätten till sist ändå väger relativt lätt i en krissituation? Vem bryr sig om Romfördraget i ett krig mellan stormakterna i Europa?

Däremot introducerar Cramér också ett nytt begrepp som förefaller högst diskutabelt. Han betecknar Sverige som en "de facto permanent neutral stat". Med detta menar Cramér att Sverige genom sin långa tradition av neutralitet och neutralitetspolitik i praktiken kan jämföras med de "de jure permanent neutrala" staterna Österrike och Schweiz vilkas neutralitet i krig är internationellt och folkrättsligt förankrad. Cramér bortser då från det fundamentala i att Sverige *medvetet valt* att inte folkrättsligt förankra sin neutralitet, eftersom Sverige vill ha kvar handlingsfriheten att frångå neutraliteten om detta bättre bedöms tjäna syftet att värna oberoendet och suveräniteten. Så undvek tex Sverige under Finska vinterkriget att uttala en formell neutrali-

tetsförklaring. En sådan handlingsfrihet har inte Österrike och Schweiz och denna skillnad är så principiellt viktig att det inte förefaller rimligt att jämställa Sverige med dessa såsom permanent neutrala stater.

I kapitlet "Sverige, EG och säkerheten – neutralitetspolitiken, en pseudostrategi?" tar Gunnar Sjöstedt som utgångspunkt att autonomi – och inte neutralitet i sig – är ett svenskt säkerhetspolitiskt mål. Sjöstedt driver sedan tesen att den traditionella analysen av Sveriges relationer till EG är endimensionell då den fokuserar autonomimålet på bekostnad av andra säkerhetspolitiska mål. Dessa "bortglömda" mål kallar Sjöstedt för *de säkerhetspolitiska kapacitetsmålen* samt *de säkerhetspolitiska miljömålen*. Med säkerhetspolitiska kapacitetsmål menar Sjöstedt förmågan att upprätthålla en slagkraftig försvarskapacitet, vilket bl a förutsätter möjligheten att inom landet utveckla och tillverka försvarsmateriel av särskild vikt. Med säkerhetspolitiska miljömål menar Sjöstedt avspänning och lägre konfliktrisker.

Sjöstedt menar sedan att betingelserna för Sverige att verka för de säkerhetspolitiska kapacitetsmålen och miljömålen har försämrats. De allt större utvecklingskostnaderna för högteknologi samt den alltmer internationaliserade företagsstrukturen på det högteknologiska området försvårar möjligheterna för Sverige att upprätthålla en egen högkvalitativ försvarsindustri. Samtidigt har Sveriges förutsättningar att genom medlar- och brobyggarinsatser stärka miljömålen försämrats. Detta eftersom nedrustningsförhandlingarna "bilateraliserats" till stormaktsblocken samt att allt fler av världens stater nu utvecklat den speciella kompetens som krävs för att agera medlare eller brobyggare.

Hur påverkar då, enligt Sjöstedt, ett svenskt EG-medlemskap kapacitetsmålen och miljömålen? Kapacitetsmålet påverkas positivt genom att svenska strategiskt viktiga företag fritt kan integrera sig i västeuropeiska företagskonstellationer. Dessutom kan den svenska statsmakten inom EG delta i den politiska kontrollen och ledningen av det säkerhetspolitiskt relevanta teknologiska och industriella samarbetet. Även miljömålet kan påverkas positivt om EG på europeisk, regional nivå för en politik som i mycket överensstämmer med Sveriges. EG skulle då mer effektivt än Sverige kunna sträva efter dessa miljömål. Däremot menar Sjöstedt att EG-medlemskap inverkar negativt på autonomimålet. Frågan om svenskt EG-medlemskap blir då fråga om målprioritering mellan autonomimålet, kapacitetsmålet och miljömålet.

Sjöstedts resonemang är intressant men bygger på förutsättningen att dessa tre säkerhetspolitiska mål konkurrerar inbördes på samma nivå. Förefaller det inte rimligare att se autonomi som ett övergripande svenskt säkerhetspolitiskt mål medan kapacitetsmål

(tex starkt försvar) och miljömål (tex avspänning) utgör medel att nå detta övergripande mål? Frågan blir då inte hur dessa tre "mål" inbördes skall prioriteras. Viktigare är i stället om ett svenskt EG-medlemskap försvagar Sveriges autonomi (tex genom suveränitetsinskränkningar) mera än vad ett starkare försvar och ökad effektivitet i agerandet på den internationella arenan förstärker denna autonomi.

Staters allt mer ökade ömsesidiga beroenden och dess följder för de neutrala staterna behandlas av Bengt Sundelius i hans kapitel "Neutralitet och konfliktfylld interdependens". Spelar EG-medlemskap eller inte egentligen någon roll i dagens värld? "Det är uppenbart att det föreligger en fundamental spänning mellan den traditionella neutralitetens krav på distans till en konfliktfylld omvärld och interdependensens omslutande nätverk. Frågan om EG-medlemskapet endast symboliserar detta grundläggande dilemma. Problemet kan inte lösas genom att ta avstånd från ett formellt medlemskap medan samtidigt hela samhället integreras in i det omkringliggande internationella nätverket av ömsesidiga beroenden."

Sundelius menar vidare att interdependensen inte inlemmas i det gängse tänkandet i Sverige kring förutsättningarna för neutralitet. Ett sådant inlemmande måste ske om "neutralitetsdoktrinen fortsättningsvis skall kunna fungera som en sådan intellektuell samordningstillgång för Sverige, snarare än en idéhistorisk belastning . . ."

I detta har Sundelius säkert rätt. Däremot är det svårare att se hur det konkret skall gå till. Här väljer också Sundelius att inte föra någon utförlig diskussion.

I övrigt innehåller antologin kapitel av Bo Hultdt om Sveriges neutralitet historiskt och i ett framtidsperspektiv, av Nils Andrén om neutraliteten, säkerheten och Europa samt av Carl-Einar Stålvant om Sveriges relationer till EG. Erik Belfrage, Gunnar Fredriksson och Mats Svegfors diskuterar mera fritt kring neutraliteten och EG-frågan. Samt – självklar i dessa sammanhang – Sverker Åström om de politiska förutsättningarna för och följderna av ett svenskt medlemskap.

Antologiformen har sina kända fördelar och nackdelar. Författarna har rätten att tänka fritt och många infallsvinklar blir belysta. Samtidigt saknas ett helhetsperspektiv och upprepningarna riskerar att bli många. I detta fall har dock fördelarna dominerat.

Det man som läsare mest saknar är en systematik i diskussionen kring EG-medlemskapets följder för neutralitetspolitiken och för säkerhetspolitiken. Här vore det kanske fruktbart att i ett inledande skede separera EG-medlemskapets effekter på neutralitetspolitikens trovärdighet från EG-medlemskapets effekter på de säkerhetspolitiska målen oberoende och självbestämman-

de. En lämplig utgångspunkt vore exempelvis de tre komponenter Walter Carlsnaes i "Energy Vulnerability and National Security" (Pinter, 1988) tillskriver neutralitetspolitikens trovärdighet: *vilja* till neutralitet i händelse av krig, *förmåga* till neutralitet i händelse av krig samt *omvärldens bild* av Sveriges vilja och förmåga till neutralitet i händelse av krig. Hur påverkas dessa tre komponenter av ett svenskt EG-medlemskap? Blir vänskapsbanden mellan Sverige och övriga medlemsstater så starka att den svenska neutralitetsviljan försvagas i en krigssituation? Innebär EG-medlemskap att västberoendet förstärks och att förmågan att utstå ekonomiska påtryckningar i krig därför minskar? Hur skulle tex Sovjetunionens bild av Sveriges vilja och förmåga till neutralitet påverkas av ett medlemskap? Eller om den nya politiska kartan i Europa får Sverige att ompröva den traditionella neutralitetspolitiken: Hur inverkar då ett EG-medlemskap på Sveriges oberoende och självbestämmande? Dessa frågor besvaras inte i "Svensk neutralitet, Europa och EG". Men efter avslutad läsning känner man sig bättre rustad att ta sig an dem.

Ulf Bjereld

CRANFORD PRATT (ed.): *Internationalism Under Strain. The North-South Policies of Canada, the Netherlands, Norway, and Sweden*. University of Toronto Press, Toronto 1989.

Nord-Syd dialogen är saligen avsomnad sedan ett antal år tillbaka. Att man emellertid kan finna förhoppningar om de dödas uppståndelse och ett evigt liv även inom statsvetenskapen visas i *Internationalism Under Strain*. Nord-Syd dialogen må ha avsomnat, men den bör därmed inte omedelbart beviljas privilegiet att få vila i frid, enligt redaktör Cranford Pratts smått otidsenliga tes vid vilken han träget håller fast också efter 200 sidor av, kan man tycka, för honom föga uppmuntrande empiriska diskussioner som samtliga pekar i riktning mot en definitivt överstånden hädanfärd.

Boken är liksom tre andra publikationer resultatet av forskningsprojektet *The Western Middle Powers and Global Poverty*, som behandlar olika aspekter av biståndspolitiska och ekonomiska relationer mellan Nord och Syd.¹ *Internationalism Under Strain* utgår för sin del från den ljumma respons som Brandt-kommissionens rapport förmådde väcka när den presenterades 1980.² Ointresset från de industrialiserade staternas håll beklagas djupt av Cranford Pratt, men han är samtidigt medveten om de strukturella begränsningar som omgärdade Brandt-kommissionens arbete och som i högs-

ta grad påverkade dess respons. I en tid när konservativa vindar blåste världen över kunde Brandt-kommissionens rapport, utan någon som helst närvaro från vare sig den europeiska eller amerikanska högern, knappast bemötas på annat vis än som skedde.

Pratt konstaterar dock att vissa länder trots detta har varit mer engagerade i Nord-Syddebatten än andra, och mer pådrivande i dessa frågor också efter det att 70-talets entusiasm för utvecklingspolitik ebbat ut. Varför detta är fallet utgör den ena av två uppsättningar av frågeställningar i boken. Varför samma länder trots denna uppenbara influens av *humane internationalism* inte uppvisar än mer av varan, och varför de numera i stort sett har sällat sig till övriga OECD-länders talande tystnad vad det gäller NIEO, är den andra frågeställningen. Båda besvaras utförligt och med föredömlig systematik i bokens avslutning, som även förmedlar ett framåtblickande perspektiv.

Fyra länder studeras i boken, alla hemmahörande i kategorin "middle-powers". De tilldelas var sitt kapitel i ett ambitiöst komparativt perspektiv som i många avseenden är beundransvärt, och ofta synnerligen detaljrikt i sitt praktiska utförande. Förutom redaktörens hemland Kanada, som redan inledningsvis utmärker sig som en avvikare i sammanhanget, undersöks Nederländerna (kapitlet samförfattat av Charles Cooper och Joan Verloren van Themaat), Norge (Helge Hveem) och Sverige (Bo Södersten). Dessa fyra länder har det gemensamt som motiverar en komparation dem emellan att samtliga har fått rykte om sig – välförtjänt eller ej är en annan sak – att ha varit osedvanligt välvilligt inställda till tredje världens krav på en nyordning i det ekonomiska internationella systemet, och att understundom ha gjort denna sak till sin. Handels- och investeringsmönster, bistånd, historiska band mellan Syd och Nord, socialdemokratins betydelse i de undersökta länderna, och deras medlemskap i ekonomiska och säkerhetspolitiska allianser, ingår i den rika flora av variabler som undersöks i ett energiskt försök att förklara de fyra ländernas omfattande engagemang för tredje världen. Dock hade man önskat att detta hade gjorts på ett mer enhetligt och analytiskt sammanhängande vis. Som nu är tycks författarna ha getts i stort sett fria händer att resonera om det de menar vara intressant i respektive länder. Någon större komparativ insats kan knappast springa ur en sådan generositet.

I författarurvalet har Pratt således gladeligen varvat ekonomer (Van Themaat) med statsvetare (Hveem och Pratt), u-landsforskare (Cooper), och en ekonom (Södersten) som vid detta tillfälle tillika var politisk representant för den rörelse som Pratt redan inledningsvis etablerar som en ledande orsak till att tre av fyra undersökta fall uppvisar väsentligt mycket större intresse och

engagemang i u-landsfrågor än andra, liknande länder. Denna sin specifika bakgrund till trots utmärker sig strax Södersten som den författare som har minst tålamod till övers för reformistiska tendenser. Gång på annan välkomnar han de mer pragmatiska strömningar som under de senaste åren har präglat åtminstone vissa delar av svensk utrikespolitik gentemot tredje världen.

Denna uppfattning gör honom till ett unikt exemplar i föreliggande bok, där inte minst redaktören själv emellanåt tar ut svängarna och framför allt i slutskedet hänger sig ganska ohämmat åt det som president Bush skulle ha kallat "the vision thing". Visserligen lär framtiden tillhöra dem som inte tappat sina illusioner (och för det är vi tacksamma), men efter det att redaktören bl a har fastslagit att "the specific international policies recommended by reform internationalism were often ill conceived and unlikely to accomplish the humanitarian and equity objectives on the basis of which they were being supported" (sid 215), förefaller uppmaningen att fortsätta att traska på i redan uppkörda – och nedkörda – spår aningen svärnotiverad. Det är inte utan att det ger intryck av ett visst mått av idealistisk desperation.

Blandningen av professioner i boken leder också till den säregna egenskapen att det jämförande perspektivet är så gott som obefintligt fram till bokens avslutande kapitel, där alla trådar visserligen knyts samman på ett utomordentligt sätt. Men då är det i senaste laget; någon antydning till kumulativ utblick bortom det egna fallet skulle man nog kunnat begära att författarna ägnade sig åt i sina respektive kapitel. Materialet som den avslutande diskussionen grundar sig på är inte heller allerstädes uppenbart i de föregående avsnitten. Det mest besvärande intrycket förmedlas av Hveem i den norska studien. Det norska kapitlet karakteriseras av vad som känns som en oändlig mängd sidor som i huvudsak förmår meddela läsaren att författaren, trots imponerande kunskaper om sitt område, iallafall i detta fallet inte är kapabelt att klart och entydigt presentera en poäng. Att norsk politik alltmer har kommit att handla om handel (mer "self-interest" och konformism, och allt mindre altruism och reformism, för att använda författarens egna termer) är inte heller en acceptabel anledning att i så stor utsträckning uppehålla sig vid ekonomiska faktorer på bekostnad av politiska element och kopplingar (en intressant böjelse för en statsvetarprofessor). Allmänt kan sägas om bokens uppläggning att ska det kompareras, och det ska det gärna och ofta, så ska det göras konsekvent och hela vägen igenom för att det ska bli någon mening med metoden.

Utän att överdriva det svenska kapitlets förträfflighet kan man konstatera att boken sannerligen hade vunnit på om samtliga kapitel hade designats efter den Söderstenska modellen. En återkommande diskussion av de

olika ländernas val av biståndsmottagare, som Södersten ganska utförligt levererar för svensk politik och som i övrigt bara förekommer och då i betydligt kortare form i det nederländska kapitlet, hade tex varmt välkomnats. Det gäller för övrigt även en utveckling av Söderstens slutsats på sid 160, där han helt kortfattat meddelar att det vore absurd att begära av underutvecklade länder att de anammar en västerländsk demokratimodell. Varför en valurnornas jämställdhet är mer orimlig än det är att kräva social jämlikhet av västerländskt slag i länder med ofta synnerligen arkaiska förhållanden mellan olika kön och klass övergår i undertecknads tycke det begripliga.

I inledningen separerar Pratt *humane internationalism* "an acceptance by the citizens of the industrialized states that they have ethical obligations towards those beyond their borders and that these in turn impose obligations upon their governments" (sid 13) gradvis i tre kategorier. *Liberal internationalism* är den kategori där Kanada excellerar; *reform internationalism* eller, enligt Pratts formulering, socialdemokrati omsatt till internationell politik, återfinns däremot i samtliga länder i en eller annan form och i större eller mindre omfattning (i Kanada tex enbart inom den akademiska världen, i kyrkliga organisationer och andra NGOs); *radical internationalism* slutligen, gör vissa sporadiska, men väsentliga framträdanden, och är framför allt ansvarigt för stödet till vad denna genre uppfattar som ideologiskt tilltalande mottagare, som Kuba och Vietnam.

Alla länderna upplever en höjdpunkt av internationell radikalism och aktivism under sjuttioalet (u-landspolitikens "flower-power" period) när socialdemokratien finns vid makten i tre av fyra undersökta länder. De kosmopolitiska värderingarnas inflytande på politiken är avsevärt också när de socialdemokratiska partierna befinner sig i opposition. I Sverige är det tex en borgerlig regering som når 1% målet 1977 (och socialdemokratien som förespråkar en nedskärning 1982). I Nederländerna visade sig den tredje världenpolitik som introducerades under PvdA (1974–1978) kunna bestå ganska gott också under konservativa regeringar. Som störst menar författarna att inslaget av *humane internationalism* var i de fyra ländernas politik under åren 1975–1981. I Kanada, som i allt annat utmärker sig som fallstudiernas deviant case, presenterar regeringen 1975 ett Policy Paper som i exceptionella ordalag förespråkar en framtida politik inriktad på internationell rättvisa och jämställdhet, formuleringar som annars aldrig uppenbarar sig i några delar av den liberalt inspirerade kanadensiska politiken. Helt följdriktigt visar sig 1975 vara ett reformistiskt undantag i kanadensisk u-landspolitik. Kanada är mån om sitt anseende som en medveten och ansvarsfull aktör på den internationella are-

nan, men än mer mån är man om landets kommersiella och ekonomiska överlevnad. Vilket, som boken tydligt visar, man är allt annat än ensam om.

Varför det internationella intresset intensifierades i samtliga länder vid just denna tid sägs föga om i boken. Att medvetandet om de strukturella problemen i relationerna mellan Syd och Nord ökade samtidigt som allt vokalare delar av tredje världen ställde alltfler och alltmer aggressiva krav på de industrialiserade länderna, är något som förbigås i boken. Dessutom fanns ett nytt inslag i kontakterna mellan u- och i-länder som Pratt och hans medförfattare också i stort sett ignorerar. Till skillnad från tidigare år hade Syd nu ett slagkraftigt förhandlingsvapen i oljan, det svarta guld vars effektivitet de industrialiserade länderna hade fått smaka på bara något år innan solidariteten med tredje världen (som även innefattade en ny förståelse för det palestinska problemet) nådde sin höjdpunkt.

Ytterligare ett önskemål vore att boken presenterade något slag av organiserad och samordnad diskussion av inrikespolitiska faktorerers påverkan på u-landspolitiken utformning. Som det nu är ramlar förklaringsförsöken överhuvud taget in lite hipp som happ där det faller sig i länderstudierna, och är sällan särskilt utförliga. Men det förefaller tex allt annat än orimligt att anta att det emellanåt ganska storslagna stödet till progressiva regimer i tredje världen i vissa fall reflekterade en slags radikal "outlet" för socialdemokratiska partier som i inrikespolitiska frågor befann sig på betydligt mer sansad mark. "An ideological approach which would be deemed far-fetched and extravagant if applied to domestic issues can thus take on relevance and seem appropriate for application to aid policies", skriver Södersten (sid 173), den ende att ordentligt uppmärksamma detta möjliga samband. Han menar vidare: "The radical views that ruled policies toward the Third World in the late 1960s and early 1970s hardly seemed to be compatible with domestic policies in general" (sid 190). Några av de många inrikespolitiska fördelarna med en aktivistisk utrikespolitik tas visserligen upp i en kortare diskussion av Pratt i det avslutande kapitlet, men sambanden mellan politik på olika arenor och nivåer borde ha uppmärksammats i högre grad i en bok med ambitioner som dessa.

Efter 80-talets inbrott förts en hel del av det altruistiska skimret från samtliga länders politik. Hädanefter får handelskontakterna allt större och mer uppenbart inflytande på politiken, och på handeln har *humane internationalism* alltid haft ringa inflytande trots det ofta vidsträckta stöd som emellanåt getts åt kraven på NIEO. Samtliga fyra länder uppenbarar besvärande protektionistiska tendenser när de egna industrierna och ekonomierna hotas av världsomspännande reces-

sion och av utmaningen från tredje världens nyrika, "the newly industrialized countries", som ofta konkurrerar med varor som på ett eller annat sätt är centrala för våra fyra case studies. Kanadas ekonomiska intressen sammanfaller i stora drag med tredje världens: koppar och järn produceras på båda hållen. Norge har i sin tur bekymmer med sin varvsindustri, och Nederländerna ser liksom Sverige sin textilindustri i fara. Nederländerna gör dock saken lättare för sig genom att låta EG ta hand om den nödvändiga, men för ett moralistiskt belastat land, besvärliga protektionismen.

Stödet för en nyordning i de globala förhållandena tar sig nu alltmer formen av en deklaratörisk politik i samtliga fyra fall. Man hänger sig i allt större utsträckning åt vad Hveem i sitt norska kapitel kallar Peer Gyntpolitik: att protestera för hela världen. Politiken får därmed också sken av att ha (och kanske alltid ha haft) inslag av "free rides" för länderna i fråga. Författarna snuddar vid flera tillfällen vid möjligheten att det reformistiska stödet för NIEO måhända har bedrivits i den trygga förvisningen att de politiska propåerna aldrig riskerade att omsättas i praktiken. Man kunde lugnt räkna med att övriga OECD-länder skulle komma att motsätta sig varje sådan utveckling.

Det är alltså huvudsakligen inom biståndsområdet som eventuella reformistiska strömningar får reellt genomslag. De senaste årens ökade koppling mellan handel och bistånd har emellertid reducerat förekomsten av reformistiska och radikala element också i biståndssammanhang. Utvecklingen mot protektionism, och ekonomiskt tänkande också på biståndsfrenten, som vi finner i samtliga fyra fall bidrar inte minst de olika nationella fackföreningarna till. I hårdnande ekonomiska tider förefaller valet mellan fortsatt full sysselsättning på hemmaplan och genomgripande omstruktureringar av det internationella ekonomiska systemet knappast svårt för facket och dess politiska representanter. De förhoppningar om en enad internationell arbetarklass som går samman mot de multinationella företagens exploatering som kan skyntas i radikalare kretsar faller samman ganska lätt och snabbt utifrån sådana perspektiv.

Detta är empiriska resultat som knappast välkomnas av bokens redaktör. Men därmed låter Cranford Pratt sig inte nedslås: i bokens avslutande meningar kavlar han åter upp ärmarna och manar muntert till nya tag. Nu, menar Pratt, är det dags att mobilisera allt uppkomligt folkligt stöd för att en gång för alla bekämpa "the narrowly materialist, excessively economic preoccupations that are powerful within the popular culture and dominant amongst government decision-makers" (sid 219). Att just de massor som Pratt önskar mobilisera har gjort sitt val mellan inhemsk sysselsättnings-

politik och global solidaritet visar att internationell radikalism numera förvisso på många håll är begränsad till vissa delar av den akademiska världen.

Ann-Sofie Nilsson

Noter

- ¹ Övriga publikationer är: Olav Stokke (ed.), *Middle Powers and Global Poverty: The Determinants of the Aid Policies of Canada, Denmark, the Netherlands, Norway and Sweden* (Uppsala: Scandinavian Institute of African Studies, 1988); Gerald Helleiner (ed.), *The Other Side of International Development Policy: The Non-Aid Economic Relations with Developing Countries of Canada, Denmark, the Netherlands, Norway, and Sweden* (Toronto: University of Toronto Press, forthcoming); och Cranford Pratt (ed.), *Middle Power Internationalism: Experience, Opportunities and Constraints* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 1989).
- ² *North-South: A Programme for Survival: The Report of the Independent Commission on International Development Issues, under the chairmanship of Willy Brandt* (London: Pan Books, 1980).